

ВЕСТНИК Литературен ВЕСТНИК

Събитията на

2024

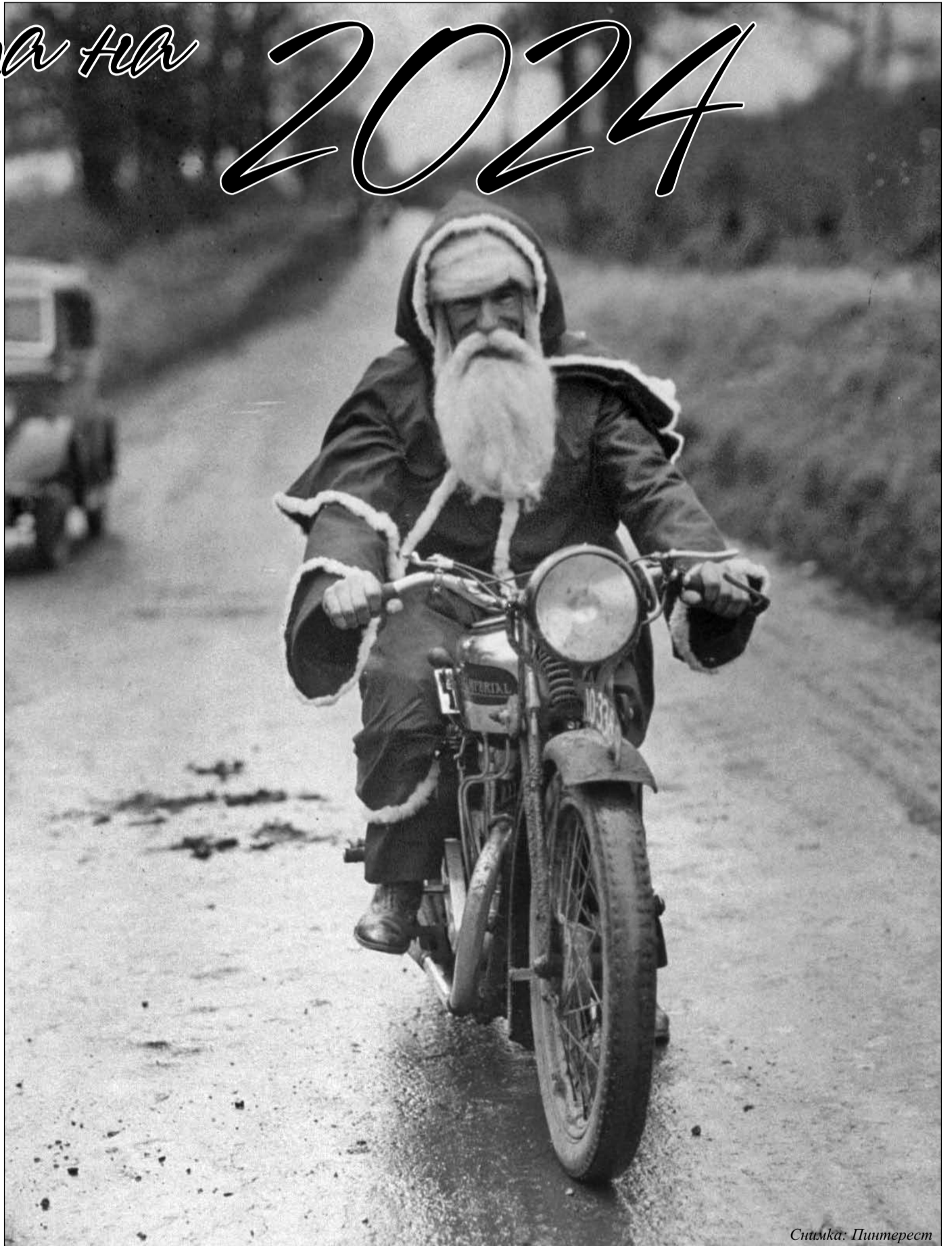
Литература
Театър
Кино

Книгите на АВ
Антисъбитията на АВ
Коледно четиво:
Алис Мънро

Откритията на младите:
● Валентина Истаткова

Вниманието на малките
● Ралица Люцканова

АВ пожелава на всички
свои автори и читатели
Светло Рождество и здрава
и творческа Нова година!
Първият брой за 2025 г.
ще излезе на 8 януари.

Снимка: Пинтерест

Броят се издава с подкрепата на НФК

9 771310 956011

Агам Загаевски

Декември

Декември, вестителят на разрухата,
те извежда на дълга разходка
сред черните корпуси на дърветата
и изгорелите в есенния огън листа,

сякаш казва: виж, ето какво са
твоите тайни, твоите съкровища,
страстните трели на малките птички,
обещанията на летните месеци.

Твоите сънища бяха изследвани,
свирукането на косовете – обосновано,
трупите на растенията красят хербариите.
Остана само твърдата костилка на лабораторията.

Не го слушай; могат да ти отнемат всичко,
но не ще ти вземат незнанието,
няма да вземат тайната, не ще те лишат
от твоята трета родина.

Не го слушай, идват празниците
и мразовитият януари, белият лист на снега.
Това, което чакаш, едва се ражда.
Този, когото търсиш, ще запее.

Превод от полски: СИЛВИЯ БОРИСОВА

Стихотворението е публикувано в книгата на Агам
Загаевски „Невидима ръка. Избрани стихове“, прев. от полски
Силвия Борисова, Издателство за поезия „ДА“, С., 2015.

„Бог е мъртъв. От състраданието Си към хората умря Бог“

(Да си поиграем на господ...)

Ти, грази Радослав,
Ето че съм жив все пак.
Наблюдавам те от 1999 г., когато написа „Аз, Маниака“.
Радостно е да видя, че двадесет и пет години по-късно се обръщаш към света с „Ти, подобие мое“. Някога казваше, че си твърде млад, за да бъдеш писател, и имаш нужда от време, за да се усъвършенстваш. Но след номинациите за награди в твоята държава – „Перото“, „Хеликон“, „Портал Култура“, „Златен лъв“, „Роман на годината“ през 2023 г., както и номинацията за Европейската награда за литература – мисията ти определено изглежда успешна! Надявам се (защото, както разбирам от твоята визия за мен, аз не съм склонен към особено конкретни коментари относно битието ви) вече да вървяш повече в себе си.
Отчуждението като нещо нормално, състраданието като порок – така започваш своята антиутопия. Вървиш по стъпките на някои велики писатели. Марк Твен, освен че нарича онази епоха, за която говориш в най-ненужната част от книгата си, „Позлатена“, го гледах как, преди теб, съчинява дневниците на Ева, онова мое дете от странната ви история с реброто. Смел подход. Благодаря ти, че преплиташ приказките на себеподобните си, за да ме опишеш възможно най-универсално. Но нека бъдем честни – за седем слова пишеш и предпочитанието ти към това, което наричате християнство, ясно си личи. Красивото издание, в което говоря чрез теб, грабва с цялата си композиция. Благодаря за дизайнерското ви старание. Интересен е и опитът ти да изведеш идеята за всевиждащата разказвач на най-върховното ниво, но част от словото ти... него можем да обсъдим.
Понякога мислиш като мен и режеш темите си като с хирургически ножици:

- Шрак! Заблуденото младо поколение, търсещо място в обществото;
- Шрак! Личната и колективната памет;
- Шрак! Хората като богове на вещите;
- Шрак! Липсата на състрадание към слабите, бедните и болните;
- Шрак! Възходът на насието.

Теми, важни и наболели, особено за твоята държава. Като криворазбраната идея за семейството – грижа, както добре усещаш, по-скоро за държавната хазна, отколкото за човешките отношения. Но все пак не забравяй, че аз съм навсякъде и виждам всичко едновременно; за мен време и пространство не съществуват както за теб, така че можеше много по-смело да опишеш всичко в сегашното време на твоя език, колкото и то да не е любимо на съгражданите ти. Средата на книгата, по модела на най-успешните антиутопии и фантастики, съдържа най-същественото ти послание – за падението на човешкия морал. Бо е отличен образ за контраста на това как състраданието води до наказание, а насието – до възход. Попаденията за войните са страховито добри. Дадеш ли власт на човека и егоизма му, границата между лидер и диктатор става опасно тънка.

„Слово шесто“ е толкова впечатляващо въведение в антиутопията, че, прости ми клишетото, е грях да е толкова кратко. И „В началото на медиите бе словото“ – това трябваше да развиеш повече. Езикът на омразата вече залива обществото ви – тема, която заслужава повече внимание.

Героите ти предлагат пет различни гледни точки за живота под властта на ДАЕК, но организацията остава необуздана. Антиутопиите изискват смелост – гмурване от първото изречение; читателски мозък, потиснат от диктатурата на езика. Усеща се дълбокото ти съчувствие към по-слабите и уязвимите – щеше да е приятно един от героите да е изначално такъв. Понякога ме изразяваш красиво: „Дъхът ти рисуваше причудливи демони в хладната вечер“. Но друг път цинизмът взема връх – излишни секс сцени, повърхностни фитнес отклонения, обидни епитети. Нат, по някаква причина според теб, бих нарекал „патка“; аржентинската музика – „мазен сет [...]“, надрусана смесица между класическо танго и трип-хоп“. И когато стигам до просящите, „тези нелицеприятни човешки гълъби“, вече се чудя – това ли е наистина представата ти за мен във вашето антиутопично бъдеще? Паднал на вашето ниво, с мисли, сякаш извадени от „онази слюзеста ядка, разположена в черепа“ ви? Но предполагам цинизмът, който влагаеш в гласа ми, е разбираем за един човек, опитващ се да пише вместо бог. Умееш да използваш присмеха като похват, но ефектът, който постигаеш, е да звучи твърде банално за Създател.

Преди всичко – възхвала за словотворчеството ти! Както сигурно вече подозираш обаче, някои части можеха да бъдат по-кратки. В не малко книги разтягането на сюжета е необходим похват за

наблизането в света и психологията на героите, но при теб то не успява да постигне тази дълбочина. Клиширани мисли, които лесно се намират на две скролвания разстояние в социалните мрежи, може и да имам, все пак съм във всичко и всички, но това ли е

най-важното знание, което трябва да се предаде за мизерията, в която започва да се дави обществото ти? Взemi една-две от множеството теми, за които, разбираемо, искаш да говориш, и я разгърни в дълбочина. Избери си: литература, кино, изобразително изкуство, философия, журналистика, туризъм, история, медицина, екология, музика, география, физика, астрономия... Забравям ли нещо? Съвсем по човешки, искаш да разбираш от всичко, но колкото повече теми развиваш, толкова повече и ги размиваш и толкова по-повърхностни се усещат те.

Започваш госта глобално, както подобава на една добра антиутопия à la Оруел, когато си личи, че се опитваш да достигнеш в някакви аспекти, но не след дълго се връщаш в родното, в таксиджийските истории, в социализма (макар и не пряко споменат) на твоята страна. Да се изразя с твоите думи от най-неприятната част от книгата ти – „запушваш с езика“ си някои от по-важните световни теми, за които читателите на умиращата ви планета трябва да се замислят. И не просто световно, някак извън-световно трябваше да се усети. Скоро ще се самопогълнете от его и технологии, а бездействието на обществото ви е най-страшният симптом за състоянието на политически забравената ви държава – литературата трябва по-смело да отразява това, а ти определено можеш да го постигнеш, ако фокусираш вниманието си в правилните посоки.

И докато аз чакам България да излезе от себе си, от социализма и от тежката си депресия в литературата, знам, че за една жена на име Валентина живееца там някъде из страната ти, книгата ти все пак влиза в категория „не лоши книги“, за чието недостатъци и позитиви си струва да се говори, защото позитивите са прекалено добри, за да останат заровени под клишетата на типичната ви литература.

С подкрепата на Столична община

Програма „Култура“ на Столична община

ВАЛЕНТИНА ИСТАТКОВА

Радослав Бимбалов, „Ти, подобие мое“, изд. „Сиела“, С., 2024

ABROAD

Владислав Христов с отличие на полски хайку конкурс

Хайку на Владислав Христов е отличено в 14-тото издание на Международния хайку конкурс провеждащ се от Полската хайку асоциация.

В тазгодишното издание са участвали 444 поети от 49 държави. Жури на конкурса е Роберта Бьери – световно признат автор на хайку и редактор.

Отличеното стихотворение на Владислав Христов

последен сняг
тъмните петна
в нейната памет

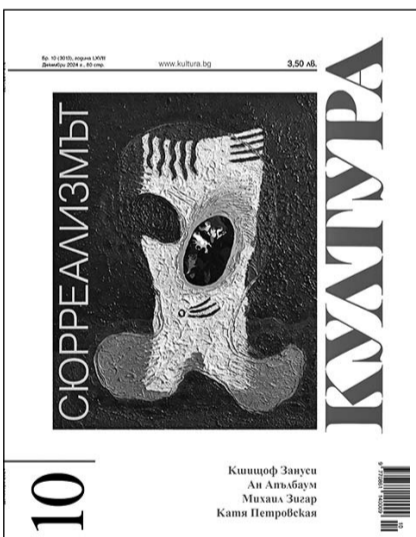
last snow
the dark spots
in her memory

Резултатите от конкурса можете да видите на адрес: <http://psh.org.pl/14th-pihc-results/>

Християнство и култура, бр. 192/Лято

В центъра на новия брой 192/Лято на сп. „Християнство и култура“ е „Богословието и философията на Тома от Аквино“. В рубриката са представени текстовете на Василен Василев *Рецепцията на Тома от Аквино в светлината на осъжданията от 1277 г.* и на Тодор П. Тодоров *Призрактът на куриозното и Сумата като система при Тома от Аквино*. Втори тематичен център е рубриката „Християнство и история“, където са представени анализите на о. Сава Кокудев *Божественият образ и Евхаристията – антропологични корелации в контекста на иконоборския спор* и на Катрин Браун Ткач *Дяконисите и ритуалната нечистота*. В темата „Християнство и истина“ са включени текстовете на Димитрина Чернева *Августиновото питане за Бога и душата* и беседата на архим. Захариас Захару *Учейки се в отношението ни с Бога*. Броят включва също рубриката „Християнство и съвременност“, в която е представен текстът на прот. Василий Термос *Религиозен фанатизъм като психоза* и темата „Християнство и философия“, в която присъстват размислите на Сава Славчев *върху Човешката същност* и на Марио Коев *Стрели на времето и исторически класове на еквивалентност*. Рубриката „Християнство и изкуство“ включва анализа на Слава Янакиева *Елементите на чудовищното – по повод на филма „Клети създания“ на Йоргос Лантимос*. Броят е илюстриран с фотографии от цикъла „Малкият човек в големия свят“ на Красимира Пастирова.

„Сюрреализмът. 100 години по-късно“ е темата на последния 10 брой за 2024 г. В броя можете да прочетете разговор за „бляновете на последния авангард“ с проф. Ст. Йотов и Т. Николов, както и с изкуствоведката Мария Василева за Жорж Папазов и сюрреализма. А също и откъс от „Манифест на сюрреализма“ (1924) на Андре Бретон, анализ на френския изкуствовед Жан Клер за връзките на това течение с тоталитаризма и статия на Неда Живкова за изложбата на сюрреализма в Центъра „Помпиду“ в Париж. И още: разговор на проф. Владимир Градев с кинорежисьора Кишиоф Зануси за „безпокойството на нашия дух“, речта за мир на Ан Апълбаум, произнесена във Франкфурт, размислите на френския изследовател Юг Шофур за „красотата и алгоритмите“. И още: разговори с Михаил Зигар за невъзможността да се измами историята и с Катя Петровская за онова, което не се вижда. А също и анализ на Любомир Кутин за злоупотребите в сценичните изкуства, поглед на Маргарита Димитрова към изминалите 40 години на „Аполония“, както и на японския джазмен Масахико Стако към фрий джаза като дишане. Фотографиите в броя са на Вихрен Георгиев, а разказът „До другата Коледа“ е на Деян Енев.

2

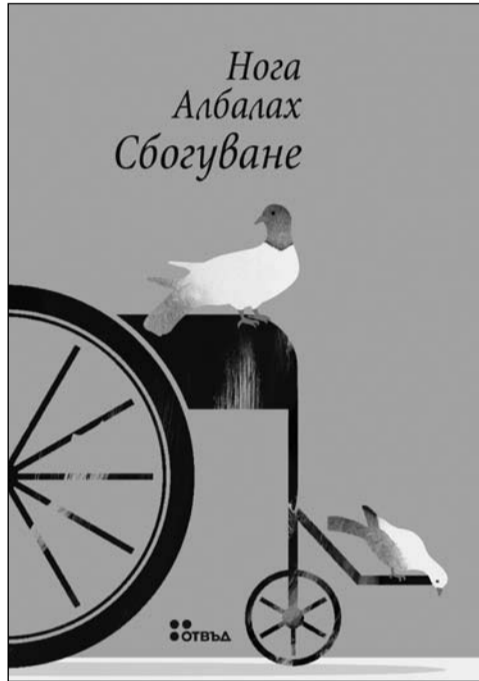

Фрагментарно за фрагментарността

Не е пресилено да кажем, че една от най-обсъжданите книги в последните месеци беше „Градинарят и смъртта“ на Георги Господинов. Дискусията отвори и един по-широк дебат – не просто за това как пишем за смъртта на близък човек, но и как скърбим, как понасяме загубата. На български, както се вижда, нямаме традиция в този тип писане и говорене, затова и романът на Георги Господинов запълни една много важна ниша. Нещо повече, нямаме дори много преводи в тази посока, като изключим миналата без особено внимание „Годината на магическото мислене“ на Джоун Дидиън. По-скоро в преводната хуманитаристика присъстват подобни теми – в книгите на Сюзан Зонтаг, на Ролан Барт в неговия „Дневник на скръбта“, но това все пак са текстове, четени от малцина. Дали случайно или не обаче, 2024 г. завършваме с появата на художествен текст, вписващ се в тази традиция, при това с българска следа в себе си – става дума за романа на израелската писателка Нога Албалах „Сбогуване“.

Нога Албалах е издателка и писателка, носителка е на престижни израелски награди. Както отбелязват критиците, „Сбогуване“, който излиза през 2018 г., има особено място сред останалите ѝ произведения заради своята автобиографичност. За него тя получава наградата „Бренер“, а в своето решение журито определило творбата като „сдържана и минималистична, но изключително оригинална както в избора на сюжет, така и в боравенето с изразните средства, без нито за миг да прекалява с банални сантиментални излияния“.

Започнахме тази рецензия с думи за „Градинарят и смъртта“, защото този роман и романът на Албалах няма как да не влязат във връзка –

заради фрагментарността на структурата си, заради дневниковото, заради фокусирането върху свиването на телесното по пътя към смъртта, заради описанието на опитите за живот *след*. „Сбогуване“ влиза в диалог и с друга obsesivna за Господинов тема – отслабването на паметта, изчезването на думите. И ако скандинавските автори предпочитат да говорят за възможностите, които се отварят пред възрастните в последния етап от живота им, а авторки като Елизабет Страут през романите си за Олив Китридж балансира между намерената на финала на живота мотивация за смисъл и участие, но и пораженията на възрастта, Албалах избира да види живота през призмата на изтъняването му. През погледа на гърцериата, която се грижи за своя баща в неговите последни месеци, се открояват разрухата, безпомощността. Затова и централен става въпросът, който всеки, сблъскал се със смъртта, задава – защо? Защо човешката съдба е в уязвимостта и крайността? Защо е тази цикличност, която приравнява остарелите към децата – краката им започват да не допират пода, когато седнат, килограмите намаляват, сферата на незнанието и неориентираността се увеличава... За да се стигне до повторената дъга пъти констатация, че жанрът на живота е абсурдният реализъм. Два са акцентите, които „Сбогуване“ много ясно поставя – първият е фокусирането върху невидимото достойнство, което човек пази дори когато вече няма нито думи, нито сили. Тези размисли са насочени по-скоро към другите, които е редно да отгатват, че това достойнство го има, за да спестят срама и унижението на човека в разпад. Защото – винушава

„Сбогуване“ – чувствата са там, вътре, и те си отиват едва със смъртта. Вторият е многократно изведеното послание, че не толкова професията, хобитата, а това какъв човек си, е най-важното, онова, което остава, следата. След смъртта, ако паметта е за човек, творил добро, тогава идва безсмъртието. То се полага на всеки, колкото и анонимен да е той, стига да е бил сред посветилите се на другите.

Споменахме, че книгата е по особен начин важна за българската публика. Това е така и защото бащата е български евреин, преселник. Сред фрагментите става ясно, че е учил във френско католическо училище в България, появяват се Чирпан, описания на живота на състоятелните еврейски семейства в България преди Втората световна война, намеква се за Закона за защита на нацията, четем името на Димитър Пешев, благодарността за спасяването на българските евреи, но и споменаването за спасените, за което няма прошка... На този фон този кратичък, сведен до изречения сентенциен роман, изгражда и цялостната история на един век на войни и конфликти, на идеологии, вяра и разочарование, на промяна, която обаче е все така пропита с опасности и страх (споменаване на терористични актове), което прави много двояко сбогуването на бащата със света.

На пръв поглед той напуска един променен свят, но всъщност светът, в който го няма, може би си е същият, само конкретният човек липсва. И оттук тази референция на абсурда, за която се спомена, и идеята, че загубата е винаги лична.

И накрая, радостно е, че преводът е от иврит (дело на Емилия Юлзари), а не се минава през друг език – защото второто е непрофесионална практика, която напоследък има своите прояви у нас.

АМЕЛИЯ ЛИЧЕВА

Нога Албалах, „Сбогуване“, прев. от иврит Емилия Юлзари, изд. „Жанет 45“, Пловдив, 2024

ВНИМАНИЕТО НА МАЛКИТЕ

Небивалици с буквите

Постановка по книгата на Цвета Брестничка „Небивалици с буквите от А до Я“

Постановката „Небивалици с буквите“ на режисьора Елица Петкова е рядко бижу в театъра за деца. Не защото повтаря или се вписва в добре разгърната и позната парадигма с поучителен нюанс, или защото предлага новаторство в интерпретацията на познат и значим сюжет като този за връзката между детето и буквата, а защото успява да постигне онова органично единство от детски светоглед, одухотворяване на предмети (буквите), образно въздействие и ясно послание с щедра шепа естетическа наслада, което не веднъж се оказва правилната формула при сътворяването на детско произведение.

Когато определям „Небивалици с буквите“ като детско произведение, целя да впримча онова по-широкообхватно гледище, изразено от Младен Енчев¹ при семантизирането на определението „детска литература“, а именно припознатата като „своя“ форма на творчество, освободена от принудата да вменява. Защото „Небивалици с буквите“ не се опитва непременно да убеди своята публика във важността на това да познава буквите и да пише правилно, макар и да има своята близко звучаща поанта. Напротив, през въвлечането на зрителя в играта (на буквите, но и на сцената), чрез опита – горчив, приказен или щастлив, на всяка небивалица с буква, детето се приобщава към света на тези букви, които пък на свой ред създават безкрай от буквени светове, които са само на един ред разстояние от малкия читател.

Постановката успява за краткото си времетраене да постави множество актуални въпроси – за четивната и културната грамотност, за важността на езика и неговото богатство. Всичко това с въздействената сила на образите, изразителната актьорска игра, с принципа на „разказ в разказа“, добре подобрите „мини“ сюжети. Да, можем да полемизираме, че въпросът за важността на езика и грамотността върви рамо до рамо с детската литература, а и не само, от Вазов насам, но днес той прозвучава със своята актуалност не през клишетото за национално самосъзнание и гордост от определена

етническа принадлежност², а като ос по проблематичното противопоставяне глобална – локална култура.

Накрая, но не по важност, искам да изтъкна една важна особеност на това представление – макар и назоваващо своя възприемател – детето, – произведението надхвърля възрастовите ограничения на своя иманентен зрител и се простира отвъд. Посланията и внушенията на „Небивалици с буквите“ са универсални – каквото всъщност е и всяко истински качествено детско произведение. То не търси непременно детето в нас, няма го изкуственото инфантилизирано звучене, а се обръща към личността, към Аз, към нас – с цялото ни многообразие и опит.

Когато светлината в залата изгасне, всеки зрител преминава отвъд границата, която разделя реално и фикционално, за да се потопи в света на изкуството. „Небивалици с буквите“ е култен театър, който побежда в незабравимо приключение, което трябва да бъде изживяно като първо или поредно влюбване в театъра.

Струва си да се изтъкне и фактът, че постановката е една от малкото, базирани на произведения за деца от съвременни детски писатели, които в момента се играят на национални сцени. Макар традицията в българската драматургия за деца да е солдна и да предлага изпитани с времето модели и вдъхновения, то една нова перспектива винаги отваря плоскостта на детските възприятия отвъд линейното, в кривата на въображението.

Тъй като постановката се базира на книгата „Небивалици с буквите“ на Цвета Брестничка, която също омагьосва със своя остроумен и изгрови подход, би било прекрасно, ако синкретичните впечатления, получени в театъра, се прелеят в кориците на книгите, или пък обратното – предхождат го. В този случай повече от всякога е важно да се ангажират и възрастните – педагози или родители, които да направят достъпно това преживяване за децата.

² В „Общи бележки за българската фолклорна култура“ Томислав Дяков извежда на преден план приемствеността в културата: „Всички компоненти на културата – знания, норми, ценности, обичаи съдържат в себе си, макар и по различни начини и в нееднаква степен, функцията на приемствеността“, С., 2002, с. 9.

Както Борхес изразява своето желание да види „Одисей“ на Джоис като детска литература, така аз си пожелавам родната ни литература и драматургия да надскача локалното по подобие на „Небивалици с буквите“. На самата постановка ще пожелаем една истински отворена и жадна публика. Защото думите орисват, те са в началото на всяко съзидателно начало. Да бъде!

РАЛИЦА ЛЮЦКАНОВА

¹ Енчев, М. Споменът на лотофагите (Комуникативни стратегии на лирическия текст в българската поезия за деца), Аксиос, Шумен, 2000.

„Животът през Средновековието. Антология“, съст. Цочо Бояджиев и Тони Николов, изд. Фондация „Комунистас“, С., 2024, 270 с., 22 лв.

Една изключително важна и интригуваща антология, която не просто представя текстове от утвърдени и познати средновековни автори, но и ни среща с напълно непознати имена на средновековни мислители. А фокусът на теми на тези текстове е в изключително широк спектър – от измерването на времето със свещи, през говоренето за добрите ястия, до историите за духове, вещици и кой живее по-дълго – мъжът или жената.

Рене Жирар, „Случаят Йов“, прев. от френски Тони Николов, изд. Фондация „Комунистас“, С., 2024, 270 с., 15 лв.

Рене Жирар (1923–2015) е едно от важните имена в съвременната френска хуманитаристика. Известен е със своята „миметична теория“, както и като антрополог на насието и на религиозното. Преподава френска литература в университетите в Индиана и „Джонс Хопкинс“ в Балтимор, а след това и в Станфордския университет, където ръководи департамента по френски език, литература и цивилизация. Автор е на изследвания като „Романтична измама и романна истина“ (1961), „Достоевски: от двойничеството към единството“ (1963), „Насието и свещеното“ (1972), „Неща, скрити от създаване на света“ (1978), „Жертвеният козел“ (1982) и др. На български език е издадена книгата му „Видях Сатаната как падна от небето като светкавица“ (прев. Тони Николов, Изток-Запад, 2006). В „Случаят Йов“ Жирар представя своята версия за страданията на Йов, акцентирайки върху човешките грешки.

Цветан Ракъовски, „BG поезия – още нещо из кривините“, изд. „Фабер“, Велико Търново, 114 с.

В тази малка, но важна книжка едно от значимите имена в съвременното българско литературознание – Цветан Ракъовски – реконструира различни сюжети в литературния процес, залагайки на символизма на Смирненски, прозаизацията на българския стих с примери от Яворовата поезия, „празните места“ в лирическия текст, като разсъждава и за литературната история през някои класически антологии.

Хелън Гарнър: Хората ме пронизваха с гневни погледи на улицата

Рейчъл Кук

Писателката говори за интереса си към съдебните драми и процесите, свързани с „кенсъл културата“

Хелън Гарнър. Снимка Абигейл Варни

няма да се чувстват в безопасност, ако се превърнат в обект на медийна атака, изглежда отблъскваща.

Вярно ли е, че започвате да пишете документална проза, защото съпругът ви в онзи период е бил писател и не е искал да навлизате в неговата територия?

Това беше третият ми съпруг [австралийският писател Мъри Бейл] и всъщност никога не е настоявал за това. За него съществуваше много строга йерархия на жанровете и романът беше на върха. Никога не е писал за пари и не е работил като журналист. През целия си живот съм била на свободна практика – обичам страстно тази работа, защото ми дава възможност да навлизам в живота на непознати хора. Сякаш той смяташе, че не съм толкова добра колкото него; вероятно подтикът да премина в сфера, в която не сме конкуренти, е бил подсъзнателен.

Как се чувствате като автор на документална проза сега?

Книгата *The First Stone* се радваше на голям читателски интерес; от този момент нататък започнах да се чувствам по-спокойна и самоуверена на територията на нехудожествената проза.

Обичате да посещавате съдебни зали, нали?

Губя остротата на слуха си, така че тези места със странна акустика вече не ме привличат. Имаше периоди обаче, когато нямаш търпение да вляза там. Когато наблюдавах съдебен процес, всъщност виждах усилено на обществото да се справи с човешкото безумие и необузданост.

В книгата *This House of Grief* насочвате вашия интерес към вододелната линия, която разделя престъпниците от останалите хора.

Това не е точно линия, а фина мембрана, мрежа – можеш да стъпиш встрани, върху нея, и да пропаднеш. Не се интересувам от престъпниците психопати, защото не изпитват съмнения и чувство за вина.

Американската писателка фройдистка Джанет Малкълм е оказала голямо влияние върху вашия живот. Веднъж бяхте казали, че е трябвало да станете психоаналитик. Тя ли събуди у вас това желание?

Мисля, че нямаше да съм добра в това. Когато ме уволниха от училището (защото преподадох урок за секса – тема, която не беше включена в програмата), трябваше да започна работа в полицията. Смятам, че тази професия щеше да ми подхожда повече. Психоанализата обаче ме привлича, особено начинът, по който Малкълм я практикува – впечатляват ме усилията с пределна концентрация да се отгатне какво стои зад думите на хората. Бях поразена от великолепията ѝ книга „Замлъкналата жена: Силвия Плат и Тед Хюз“.

Какво четете в момента?

„Сърце тъй бяло“ на Хавиер Мариас. Превъзходна книга. В момента съм се насочила и към онези писателки, които пишат за войната и носят името Елизабет: Боуен, Дженкинс, Тейлър.

Какво ще ни кажете за новата си книга?

Няма да излезе на пазара преди ноември, тъй като е посветена на отбора по австралийски футбол на най-малкия ми внук и не искам да го разсейвам преди изпитите, които му предстоят. Обичам тази игра. Толкова е красива и бих казала, героична. Езикът на тялото на играчите в моменти на срам, както и на триумф, ми напомня на позите на мъжете от старогръцките скулптури. Всъщност това е книга, посветена на мъжете.

Превод от английски: РУЖА МУСКУРОВА

Източник: „Гардиън“, 30 март 2024

Единственото лечение е постигането на справедливост

Носителката на „Пулицър“ Кристина Ривера Гарса говори за фемцида в Мексико

Алиан Перлмутер

Чрез книгата, посветена на сестра ѝ Лилиана, убитата преди 30 години, авторката открива общност от хора, които скърбят за свои приятелки или жени от семейството, загубили живота си. Все още властите в Мексико не предприемат адекватни мерки срещу фемцида в страната.

„Скръбта е край на самотата“, пише Кристина Ривера Гарса в книгата *Liliana's Invincible Summer*, спечелила наскоро наградата „Пулицър“ за мемоари. Публикуването на мемоарите на мексиканската писателка е споделяне на дълго изпитваната болка от загубата на сестра ѝ с други хора по света. Сестрата на Кристина Ривера, Лилиана, е убитата от бившия си приятел през 1990 г. В Мексико – страна, в която всеки ден 10 жени губят живота си вследствие на най-екстремната форма на насилие над жени и момичета. Много рядко извършителите на тези убийства биват наказвани от закона. В случая с Лилиана корумпираният полицай поискал подкуп, за да продължат разследването – пари, които баща ѝ не можел да даде. В резултат на това разследващите търсят

Кристина Ривера Гарса. Снимка Tonatiuh Ambrosetti

вина за престъплението в поведението на убитата жена.

През тези 30 години Ривера Гарса не можела да изрече името на сестра си; сега името се разпространява от уста на уста от хиляди читатели, които усещат „края на самотата“, съпреживявайки съдбата на 20-годишната студентка по медицина, убитата хладнокървно в собствения си апартамент от мъж, който не е арестуван и изправен на съд. „Не вярвам в терапевтичното действие на писането... Мисля, че единственото възможно лечение е постигането на справедливост“, казва Ривера Гарса. Това, което не е очаквала, е откликът на читателите и изключително важната

„Невъзможният град: Париж през XXI век“ от Саймън Купър – хроника на опознаването на една страна

Андрю Хъси

През 1990 г. испанският писател Хуан Гойтисоло публикува кратко есе със заглавие „Париж, столица на XXI век“. В края на XX век той стига до извода, че градът е изтощен и изчерпан: Париж на авангардните движения и идеи, на революциите и класовите борби, които е определял до голяма степен европейската и световната история, днес не е нищо повече от музей. Авторът, който прекарва по-голяма част от живота си във френската столица, и обича това място, отчаяно желае градът отново да заеме мястото си на значима метрополия през XXI век. Това би могло да стане, казва той, ако Париж преоткрие себе си чрез „европеизация“ – градът трябва да обърне своя поглед към света отвъд Европа, да приветства своите дисидентски нефренски и неевропейски гласове, за да стане наистина глобален град. Само по този начин може да се върне към живота.

30 години след публикуването на това есе Саймън Купър написа книга, в която разказва за живота си в Париж през последните две десетилетия. Живях в града през същия период, в работническия квартал „Пернет“ – видял съм всички промени, за които пише авторът. Гледната точка от неговия хипстърски квартал на десния бряг на реката не винаги съвпада с тази от „Пернет“. Често Купър например подценява суровостта на расовите и класовите напрежения в Париж. Трябва да признаем обаче, че е напълно наясно със своите ограничения като чужденец и новак парижанин.

Авторът, журналист от „Файненшъл таймс“, описва своето пристигане в града в началото на новия век, след като е избягал от грабителските цени на жилищата в Лондон. Той открива в Париж алтернативна икономическа вселена, в която прилични апартаменти в центъра могат да се намерят на достъпни цени, а доброто качество на живот не зависи от високи доходи.

В началото Купър приема твърдението, че Париж е мъртъв град – икономически западащ и залязващ като център на артистичен живот, място, което много прилича на музея, описан от Гойтисоло. През годините обаче, докато се установява там, устройва живота си и създава семейство, авторът започва да променя своето мнение. Това се случва, докато се сблъсква с неочакваните радости, проблеми и обрати в парижкото всекидневие. То включва казвни с трудни за обичуване съседи, водене на децата на футболни мачове в *banlieues* (крайните квартали, които определено не са превърнати в музей), запознаване с училищния жаргон (който съдържа изненадващо много гуми от различни арабски езици), заболването на жена му, справянето с обезсърчаващата социалноосигурителна система и може би най-трудното – опитите да се държи като истински парижанин – работа, която изисква овладяването на почти безкраен арсенал от поведенчески кодове. Купър е представител на елитите на средната класа – като такъв по-голямата част от обноките, които трябва да усвои, се въртят около стила на обличане и уместния начин за водене на разговор. Преди всичко никога не трябва да изглеждаш като провинциалист (старата галска дума *plouc* все още се използва за описание на хората, които не са парижани) или като човек, който идва от крайните квартали (носенето на спортни дрехи е издйнически знак).

Въпреки това Купър е прозорлив наблюдател на всичко, което се случва около него. Авторът става свидетел на бунта на „жълтите жилетки“ (отбелязва, че недоволството отчасти е протест „срещу самия Париж“ – срещу хората като Купър всъщност) и на пожара в катедралата „Нотр Дам“, преминава през безпрецедентните горещи вълни и

Обява за предстоящите европейски избори. Триумфалната арка, май 2024 г. Фотограф Димитър Дилкоф

пандемията. Най-важното – и ужасяващо – събитие, което белязва живота му в Париж и жителите на града, се случва в нощта на 13 ноември 2015 г. Той е на „Стаг дьо Франс“, когато започват бомбените атаките, предшествани от 130 невинни хора. Като професионален журналист Купър крие чувствата си, но няколко дни по-късно избухва в плач пред свой приятел, съкрушен от напрежението да живее в град, който изглежда полудява.

Сега Олимпийските игри са на хоризонта и Париж отново ще обяви себе си за глобален лидер на света като мултикултурна метрополия – същия този град от представите на Хуан Гойтисоло. Въпреки всички трансформации през изминалите две десетилетия, Купър винаги е бдителен и не пренебрегва спецификите на живота в Париж. Неизменната същност на града се крие във всекидневното удоволствие от менюто за деня или резките саркастични подмятания по време на разговор в кварталния *zinc* (бар) – затова парижани обичат града си, а чужденци като Купър (и мен) го обичаме дори повече от тях.

Превод от английски:
РУЖА МУСКУРОВА

Източник: „Гардиън“, 26 май 2024

роля, която изиграва разказът за съдбата на младата жена за събуждането на чувство за съпричастност и солидарност. Всъщност читател изпраща на Ривера Гарса сведения, които я отвеждат до мъжа, когото подозира за убийството. Този мъж е избягал в САЩ, живял е години наред в Южна Калифорния под чуждо име и е починал през 2020 г. Читателът изпраща на авторката линк към организираното дигитално бдение след смъртта му – място, където хората изпращали съобщения със съболезнования, използвайки рожденото му име. Ривера Гарса все още очаква потвърждение за неговата идентичност от властите в САЩ и Мексико. Дори наградата „Пулицър“ не е достатъчна, за да бъде задвижена бюрократичната машина.

Разкривайки житейската история на убиеца на сестра си – по-специално факта, че дузина неговите приятели и роднини в Мексико са знаели неговото местонахождение, общували са с него с десетилетия и са го прикривали, – Ривера Гарса отново се сблъсква с легионирането на мачизма в Мексико, култура, която предпазва мъжете насилници и заглушава гласа на хиляди хора, станали жертва на техните престъпления.

Дори самата авторка се чувства парализирана от толкова познатото мъчание, възпрепятстващо както търсенето на справедливост, така и документирането на историята на сестра ѝ. Ривера Гарса решава да напише книгата и на испански, и на английски език, използвайки втория си език като

емоционален буфер, когато създава най-болезнените за нея страници. Книгата документира последните години от живота на Лилиана през късните 80-те и опита на Ривера Гарса да открие материалите от полицейското ѝ досие 29 години по-късно. Тя включва дълги откъси от писма и стихове, написани от убитата млада жена, както и ярки спомени за нея, разказани от приятелите ѝ. Можем да кажем, че всъщност Лилиана споделя наградата „Пулицър“ със своята сестра – специфичният лъкашушек наратив на младата жена, нахвъртан от юношески въпроси за живота и любовта, заема централно място в тази книга. Голяма част то записките на сестра ѝ, които Ривера Гарса нарича „действен архив“, остават прибрани в кутии и недокоснати от нейните родители в продължение на десетилетия.

Въпреки своята специфика историята на Лилиана надхвърля своите граници и ни отвежда към събития на хиляди други жени, загубили живота си от мъже насилници. Когато посещава Мексико Сити, за да намери досието по делото на сестра си, авторката на книгата е окуражена от плама и енергията на феминистките, които търсят справедливост за своите приятелки или роднини от женски пол, убити от интимните си партньори. Въпреки бурното развитие на феминистките движения в Мексико през последните 30 години и издействаното от властите официално признаване на феминизма като отделен термин в наказателния кодекс (това се случва през 2015 г.), преднамерените убийства

на жени не намаляват. „Битката ни с това явление, постигането на справедливост и предпазването на жените от насилие – цели, към които се стремим хиляди други хора – изисква да възприемем терминологията, създадена от феминистките движения, и да я използваме всеки ден“, казва писателката. „Ние не определяме насилието, основано на пола, като необичайно явление, нито казваме, че не сме наясно с причините, които стоят в основата му. Алармираме за насилие, което е структурен проблем и можем ясно да идентифицираме“, казва тя. „Както и институциите, които не са готови да приемат езика, с който го назоваваме“.

Със своите книги Ривера Гарса предизвиква държавните власти, които си затварят очите за случаите на насилие срещу жени, но е реалист относно възможностите на писаното слово да предизвика структурни промени. Въпреки широкия отзвук, който получава книгата ѝ, правосъдната система в Мексико отказва да предостави необходимите документи и да приключи случая.

„Не направиха нищо въпреки популярността на книгата, посветена на сестра ми“, казва Ривера Гарса. Можем само да си представим каква е съдбата на документите, свързани с хиляди други убийства на жени – престъпления, които не са придобили широка публичност и са потънали в забрава.

Превод от английски:
РУЖА МУСКУРОВА

Източник: „Гардиън“, 14 май 2024

Саманта Харви,
„В орбита“, прев.
от английски Петя
Петкова, изд.
„Лабиринт“, С., 2024,
208 с., 21,90 лв.

„Лабиринт“ продължава със силната си политика на представяне на ключови имена в съвременната светона литература. Поредното ново за българската публика име е на Саманта Харви, която е носителка на „Букър“ за 2024 г.

Този полуфантастичен роман, писан по време на пандемията с надеждата за мисловен излаз към необятното, се фокусира около едно пътуване в космоса на хора от различни нации, които опитват да преодолеят „затвора“, който пространството, тялото, а и мисълта понякога предполагат. Романът е и реверанс към живота на Земята и човешкото съществуване, невъзможно без нея.

Жан-Батист
Андреа, „Да бди
над нея“, прев. от
френски Валентина
Бояджиева, изд.
„Ориндж“, С., 2024,
471 с.

Издателство „Ориндж“ пусна некоригирано копие на романа на носител на „Гонкур“ за 2023 г., което официално ще се появи на българския пазар на 1 февруари 2025 г. Жан-Батист Андреа е сред най-продаваните и награждавани автори в съвременната френска литература, а „Да бди над нея“ разказва за бурния живот и любовта на един скулптор, като засяга темата за италианската политическа история от Първата световна война до 80-те години на миналия век.

Итало Калвино,
„Италиански
приказки“, прев.
от италиански
Светозар Златаров,
Никола Иванов, изд.
„Колибри“, С., 2024,
130 с., 30 лв.

През 1956 г. Итало Калвино публикува „Италиански народни приказки“, колекция от 200 приказки, стъпили на фолклорната традиция и с посочен източник на всяка от тях. Българското издание съдържа 11 приказки – малка извадка от колекцията на Калвино, като включва текстове, които са по-слабо познати у нас и са свързани с различни региони на Италия. Изданието е реверанс и към делото на знакови имена в превода от италиански като Светозар Златаров и Никола Иванов. Рисунките са на Тоня Горанова.

Филмовите събития на 2024

1. Кое е според вас събитието/ събитията в българското и световното кино през 2024?
2. А кое бихте определили като филмовото антисъбитие на 2024?
3. Какво бихте пожелали на българското кино през 2025?

ДЕЯН СТАТУАЛОВ, киновед, кинокритик

В световното кино не бих определил събитие, което ще се запомни. Не мога да не спомена европейската копродукция с българско участие „Човекът, който не можеше повече да мълчи“ на Небойша Слиеичевич, който спечели „Златна palma“ в Кан и наградата на Европейската филмова академия за най-добър късометражен филм. Приносът на продуцента Катя Тричкова и българския екип на филма е много важен и безспорен. Другото събитие е впечатляващият комерсиален успех на „Гунди. Легенда за любовта“. След началото на демократичните промени той се превърна в най-гледания филм с над 600 000 зрители, с което надмина по боксофис „Аватар“ и „Междувъздушни войни“. Мисля, че тепърва ще се анализира причината за успеха, но тя не е свързана толкова с художествените качества на филма, колкото с черти от народопсихологията на българския зрител, както и добрия маркетинг, реклама и разпространение, каквито заслужава всяка наша творба.

2. За поредна година несъвършенствата в Закона за филмовата индустрия продължиха да препъват нормалното функциониране на филмовото производство в България. Все още няма сформирани Национален съвет за кино, а вътрешни междусоборци в киноиндустрията и политическата нестабилност допълнително усложняват ситуацията. Продължават да се блокират решения на художествени комисии в съда, а с това да се блокира производството на нови филми. Другото антисъбитие бе изключването на българо-испанската филмова продукция „Любен“ от конкурсната програма на фестивала „Златна роза“ въпреки одобрението на селекционната комисия. Причините бяха, че Националният филмов център и Министерството на културата са сезирани от депутат от проруската партия „Възраждане“, която обвини филма в „хомосексуална пропаганда“, както и че при създаването му е допуснато нарушение на закона заради участието на актьор, който в началото на снимките е бил непълнолетен. И до този момент няма открито нарушение. Опасенията на организаторите бяха, че прожекцията на филма ще предизвика активно политическо мероприятие с пропагандна и предизборна цел (подобно на събитията пред Народния театър по повод премиерата на „Оръжията и човекът“). Макар че случаят отшумя по естествени за нашите географски ширини причини, остана горчивият спомен за цензура, от времена отпреди 1989 г., когато се забраняваха и заклемяваха творби и творци, нещо, което продължава и до днес в Русия и други страни с авторитарно управление.

3. Надявам се да се намери воля за промяна в нормативната уредба и своеобразно джентълменско споразумение между колегите, така че да започне един здравословен и активен процес на нормално функциониране на филмовия процес.

АЛЕКСАНДЪР ДОНЕВ, киновед, кинокритик

1. Филмът за Георги Аспарухов „Гунди“, но не толкова заради художествените си качества, които за мен бяха разочароващи, а заради способността си да активира значителна зрителска аудитория, почти 10% от населението на България. Очевидно е, че има публика, която иска да гледа български филми, но тя не получава темите и сюжетите, които я интересуват. Мисля, че ако филмът беше стъпил на качествена драматургия, а не на серия от анекдоти, градски легенди и конспиративни подмятия, той би могъл да постигне още по-сериозен успех.

2. Неспособността на филмовата общност и творческо-професионалните организации в киното да заявят подкрепа и да защитят ефективно от административния и политически натиск филма „Любен“.

Павел Иванов (Гунди) и Александра Свиленова (Лита) във филма „Гунди, легенда за любовта“

3. Очевидно българското кино в момента губи позиции в международен план. Амбициозни авторски проекти на режисьори от средното поколение (Милко Лазаров, Петър Вълчанов/Кристина Грозева) не достигнаха до конкурсната програма на реномирани кинофестивали, а и шансовете им за успех пред нашата публика са минимални. Мога да пожелая на всички, които се занимават с българско кино, много повече самовизискателност, внимание към зрителите, по-дълбоко разбиране на актуалните тенденции в световното кино. Важно е да осъзнаем, че никога вече не се интересува от нашите оплаквачески и депресивни филмови упражнения. Нека способните и талантиви български режисьори да спрат да правят кино за себе си, а да се оледят и замислят какво реално интересува съвременната филмова публика.

БОЖИДАР МАНОВ, киновед, кинокритик

Изкушавам се да повтора гумите ми от анкетата миналата година. Само заглавията са различни, но общата картина – симетрична!

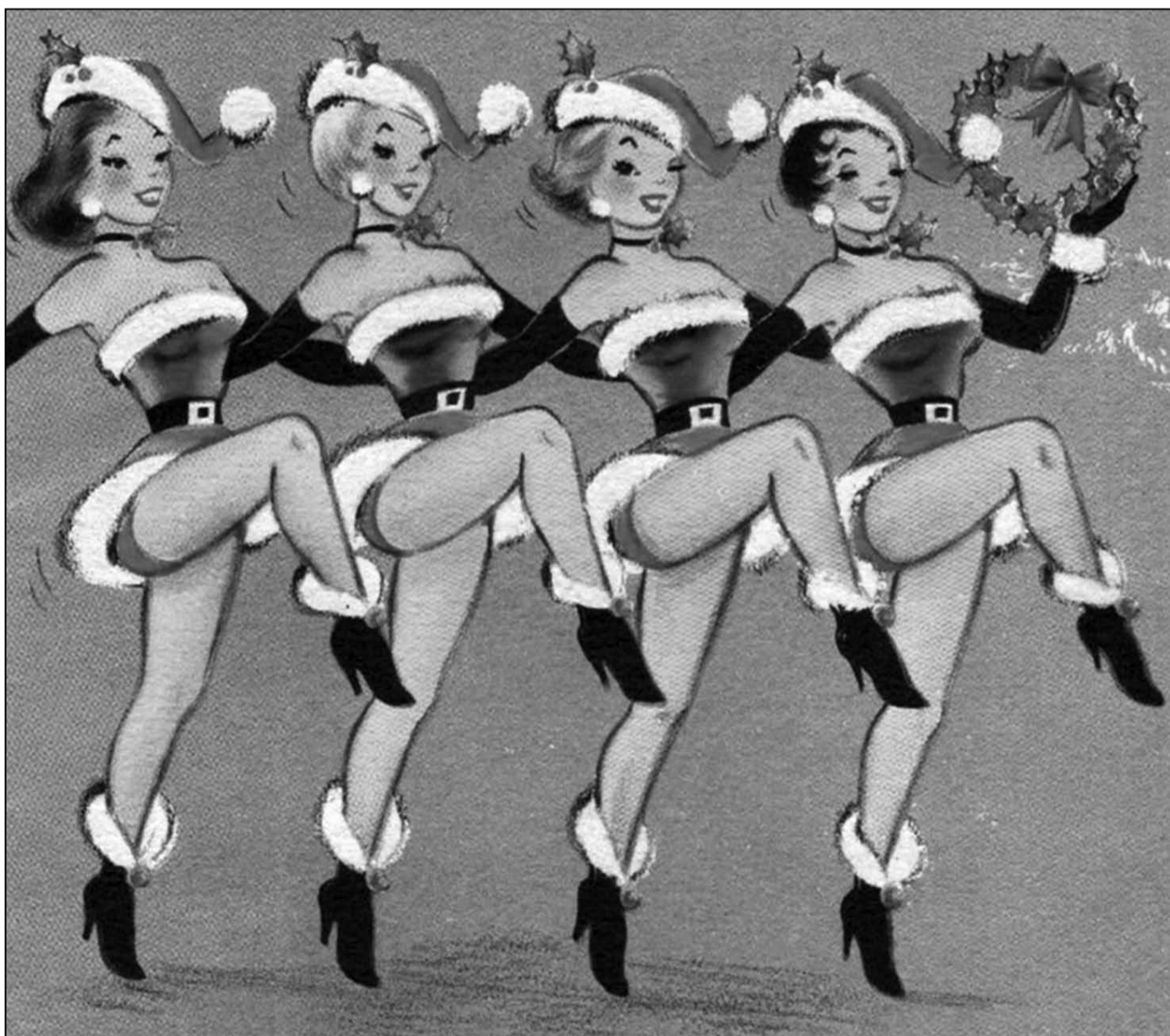
1. Събития няма, само отделни добри заглавия, неточно разместени в някои престижни класации. Филмчето „Анора“ (реж. Шон Бейкър) кой знае защо взе „Златна palma“ в Кан, а филмите там бяха „Емилия Перес“ (Жак Одиар) и

„Семе от свещената смокня“ (Мохамад Расулоф). „Емилия Перес“ е умен, талантлив и наистина актуален съвременен филм. Петте награди от ЕФА потвърдиха това плюс 10 номинации „Златен глобус“! А в Берлин документалният „Дахомей“ (реж. Мати Диоп) заслужено получи „Златна мечка“! Но истинска изненада (и почти сензация) е пак документален филм – „Забележителният живот на Ибелин“ (Норвегия, реж. Бенжамин Рий) с 2 награди в Сънданс (най-важният фестивал за независими филми)!

2. Анти-неслучило се събитие е липсата на една всеобщо достъпна стрийминг платформа за български филми, която ще е желан и полезен екран, особено за голямата българска диаспора по света. Такъв проект в прословутия План за възстановяване и устойчивост май няма? А би трябвало! Неотложно важно е!

3. Не само на киното, а на цялата ни културна нива пожелавам финансово чудо: да се сбъдне розовият блян за поне 1% в републиканския бюджет! Скромно желание като на обезверено дете, което още сънено търси под елхата подаръка си от Дядо Коледа. Но дали ще го намери, като още нямаме бюджет за 2025?

Анкетата подготви
КАМЕЛИЯ НИКОЛОВА

Илюстрация: Пинтерест

Театралните събития на 2024

1. Кои са според вас театралните събития на 2024?
2. Кои са според вас театралните антисъбития на 2024?
3. Какво бихте пожелали на театъра през 2025?

АЛБЕНА ТАГАРЕВА, театровед, театрален изследовател и критик

1. Това е един от най-трудните въпроси от известно време насам. За съжаление, не бих могла да открия без уговорки едно или няколко категорични театрални събития. През изминалия сезон гледах добри представления по отношение на режисурата, актьорските изпълнения и театралния език, без това да ги прави изключителни в един по-широк контекст. Бих открила няколко от тях като „Майка Кураж и нейните деца“ в Сатиричния театър на режисьора Стоян Радев, „Медей“ в Народния театър на британския режисьор Деклан Донелан, също и „Обществен враг“ в МГТ „Зад канала“ на Крис Шарков. Тук бих искала да подчертая и една положителна линия, която започна и се надявам да продължи и на други места. Това е програмата на Народния театър за сцена „Апостол Карамитев“ и възможността за експерименти, която тя предоставя. Там през последните два сезона бяха реализирани няколко интересни представления. През 2024 г. това беше представението на Гаина Борисова „Хипотетично“, което определено изпъкна.

2. Безспорно антисъбитието на 2024 г. за мен беше целенасочената атака срещу свободата на творческо изразяване и стремеж за ограничаването на правата на всички ни. Събитията пред Народния театър на 7 ноември бяха нещо недопустимо за една европейска държава. Въпреки това театралната общност показа, че няма да допусне вмешателство и налагане на цензура.

3. Да не остава равнодушен към всичко, което заплашва творческите и човешките свободи.

НИКОЛАЙ ЙОРДАНОВ, театровед, театрален изследовател и критик

1. Бях приятно изненадан от спектакъла „Племе“ от Нина Рейн в постановка на Зафир Раджаб, продукция на Театър „Българска армия“. И да, бих го определил като театрално събитие за 2024 г., защото става въпрос за интересна работа на млад режисьор с много добри актьорски изпълнения, при това на труден и пределно актуален текст. Сред чуждите спектакли, които се вписиха в българския театрален контекст, бих открил продукцията от програмата на „Национален театър – Лондон на киноекран“ „Уйчо Ваньо“ по Чехов в адаптация на Саймън Стивънс с участието на Андрю Скот. В него видяхме един голям актьор, за когото няма непостижими неща на сцената.

2. Безспорно това беше вандалщината пред Народния театър и възпрепятстването на публиката да влезе на премиерата на „Оръжията и човекът“ от Бърнарду Шоу, с режисьор Джон Малкович в Народния театър. Освен безобразията и нецивилизованото поведение на освиркващата зрителите тълпа, повече ме безпокои организираната кампания за „народен гняв“, който не беше възможен преди 20 – 30 години, когато този непретенциозен текст на Шоу се изграеше без всякакви проблеми по българските сцени.

3. Да излезе от мъртвата хватка на методиката на Министерството на културата, като си давам сметка, че това зависи най-вече от самото министерство. Но трябва да постигнем консенсус в професионалното съсловие, че са необходими нови принципи, определящи разпределянето на публичните субсидии за театрална дейност.

АСЕН ТЕРЗИЕВ, театровед, театрален изследовател и критик

1. От спектаклите в България бях най-силно впечатлен от постановката на английската пиеса „Племе“ от Нина Рейн в Театър „Българска армия“ под режисурата на Зафир Раджаб и от новата постановка върху античната трагедия „Медей“ от Еврипид под режисурата на Деклан Донелан в Народния театър. В международен план най-силната постановка, която съм гледал, е виртуозният моноспектакъл на таланливия актьор Андрю Скот, под режисурата на Сам Йейтс, върху „Уйчо Ваньо“ от А.П. Чехов, който можахме да видим заснет на кино от програмата „NT Live“ в рамките на МТФ „Варненско лято“ и „Световен театър в София“. Тези три спектакъла ми върнаха вярата в уникалната сила на театъра да бъде концентриран израз на актуалните и вечни човешки безпокойства, както и в качеството му да се случва като жив контакт с публиката (дори когато го гледаме на екран).

2. Тази година те се струпаха буквално едно след друго в самия ѝ край и взорчиха началото на новия сезон 2024/25. Разкритията за финансови злоупотреби в театрите в Разград и Смолян нанесоха огромна щета на обществения имидж на театъра. Злонамерените активни мероприятия, организирани срещу премиерата в Народния театър на пиесата от Бърнарду Шоу „Оръжията и човекът“ под режисурата на Джон Малкович отключиха особено

безсмислени и грозни колективни бесове, които, за щастие за кратко, успяха да превърнат театъра в заложенник на своите политически страсти.

3. Повече разум, разбиране и толерантност. Театърът трябва да успее да сложи край на вредната практика неговите вътрешни проблеми да се превръщат в обществени, дори в случаите, когато самият той няма пряка вина за това. Нищо не накарнява авторитета на театъра като изкуство и като културна институция повече от безкрайните интриги, които медиите и социалните мрежи разнасят навсякъде като зараза. Театърът трябва да се концентрира в онова, което е неговото основно призвание – да създава силни представления.

МИРА ТОДОРОВА, театровед, главен драматург на Народния театър „Иван Вазов“

1. За мен най-възбуждащото театрално събитие за 2024 беше спектакълът на Андрю Скот "Vanua", който имахме възможност да видим в рамките на МТФ „Варненско лято“. Брилянтно, виртуозно, умно, смешно!

2. Според мен най-сериозното антисъбитие на театралната 2024 беше т.нар. протест пред Народния театър на премиерата на „Оръжията и човекът“. Беше отвратително и срамно някакви псевдопатриоти и националисти, мотивирани и навигирани от политически маргинали от периферията на политическото (поне на официалното такова!), обидени, че Бърнарду Шоу в романтическата си комедия от 1894 г. ни бил описал като варвари, да гойдат и съвсем „цивилизовано“ да бият. А в пиесата на всичкото отгоре чужденец, при това враг, намира убежище и закрила в дома на заможна българско семейство, което има библиотека, четене Байрон и Пушкин и ходи на опера във Виена. Питам се дали сега изглеждаме така?!? Приютяваме чужденци, четем книги, ходим на опера...

3. Бих му пожелала млади хора, вдъхновени, с ум и сърце, с идеи и познания, с талант и дисциплина! Театърът в частност, но и цялата ни държава има нужда от тях! Дано не сме ги изгонили завинаги...

МИХАИЛ БАЙКОВ, театровед, театрален критик

1. Сред театралните спектакли, като *събитие*, както за театъра, в който е създаден, така и за българския репертоарен театър като цяло, бих извел постановката на Зафир Раджаб „Племе“ в Театър „Българска армия“. Рядко съчетание на силен текст, мощна актьорска игра, смела режисура, оригинално сценографско решение и не на последно място – продуцентски риск от страна на театъра, който в крайна сметка остава оправдан. Навярно театралната общност започва да привиква с имената на големите имена от световния театър, и все пак е важно да отбележим работата на Деклан Донелан с актьорите на Народния театър. Отново там, през отиващата си година, се даде началото и на проекта „Дигитална библиотека“, който дигитализира голяма част от архива на театъра, което е важна стъпка в опазването на театралната ни памет. Сред по-важните книги в полето на театрознанието се нареждат тези на проф. Николай Йорданов „Българският драматургичен канон. Формиране, пренапреждане, препрочитане“ и на проф. Калина Стефанова и проф. Марвин Карлсън „20 режисьори-първопроходци от Източна Европа“.

2. Две събития ще останат с отрицателен знак в ролния ни театрален ландшафт през отиващата си година. Едното е случилото се пред Народния театър „Иван Вазов“ на 7 ноември 2024 г., когато зрителите на спектакъла „Оръжията и човекът“ от Б. Шоу, реж. Джон Малкович, не само че не можах да влязат в салона на театъра, а бяха публично линчувани и обругавани от група „патриоти“, дошли пред театъра под диктовка. Второто изключително неприятно събитие, хвърлило петно върху цялата глдия, работеща в сектор *сценични изкуства*, са установените схеми за източване на бюджета за култура от два от държавните културни институти към МК.

3. Винаги е приятно, когато можем да видим две неща: по-консолидирана театрална общност, която работи заедно в общата система на сценичните изкуства. Повече международни събития – както вътре, в самите театрални организми, така и гостуващи отвън. И не на последно място – по-добре работещи финансиращи програми за подкрепа на независимия сектор.

МИХАИЛ ТАЗЕВ, театровед, театрален критик

Театралните премиери през 2024 г. провокират интересни дебати в различни посоки. Не мога да посоча едно заглавие, което да определя като театралното събитие на годината, но мисля, че не са малко поводите, които заслужават внимание. От страна на театрите и театралните ръководители се наблюдава посягане към нова българска и чуждестранна драматургия и литература. Също така станахме свидетели на смели творчески проекти, които имат за цел да провокират публиката, а не да угодят на нейните нужди и интереси. Примери за това са заглавията: „Лисабон“ от Захари Карабашлиев и „Рожденият ген

на Рупърт“ от Кен Дженкинс в Младежкия театър, „Съзвездия“ от Нук Пејн в Народния театър, „Майка Кураж и нейните деца“ от Бертолт Брехт и „Чумата“ от Джордж Кокош в Сатиричния театър, „П.О.Р.Н.О.“ по Ханох Левин в Yalta Art Room, както и „O(m)бвързан“ от Ханох Левин в Театър „Възраждане“. Прави впечатление, че така зададеното темпо и смелост набират все по-голяма скорост, което, надявам се, е повод да очакваме една интересна 2025 г. откъм театрални събития и премиери.

2. За жалост, Народен театър „Иван Вазов“ отново прикова вниманието към себе си и успя да предизвика крайно полярни настроения в зрителите и обществото с премиерата си по текста на Бърнарду Шоу „Оръжията и човекът“. Съсредоточавайки се върху художествените качества на представението, не успявам да намеря поводи за дебат, а също и мотивация за неговото реализиране от страна на театъра. Една от задачите на театъра и изкуството само по себе си е да провокира и да търси крайности по различни поводи, но в това няма място за самоцели проявления.

3. Пожелавам на театъра през 2025 г. да не губи събраната инерция от 2024 г. и да продължава с новите търсения по отношение на съвременна драматургия, чиято реализация да провокира, предизвиква и вънхва публиката.

АНИТА АНГЕЛОВА, театровед, театрален критик

1. Театралният живот по българските сцени кипи от нови спектакли. Като че ли с всяка изминала година продукцията нараства, което създава трудност на зрителите да разпределят вниманието си навсякъде, което доста често означава, че залагат на нещо сигурно. По този начин интересни и експериментални представления спират да съществуват, а театрите се обръщат към по-леки, по-сигурни теми, за да привлекат вниманието към себе си. Именно поради тази причина е трудно да се определи едно събитие за изминалия сезон. Спектаклите, които несъмнено оставиха отпечатък и бих отличила, са „Племе“ от Нина Рейн на младия актьор и режисьор Зафир Раджаб – Театър „Българска армия“, и моноспектакълът на Елена Телбис „Prima Facie“ от Сузи Милър – РЦСИ „Топлоцентрала“. Двете представления залагат първо на сериозна драматургия и второ, на основополагащи теми, които резонират в обществото ни и създават повод за осмисляне, съпреживяване и взимане на отношение. Огромен интерес имаше и към моноспектакъла на Димитър Ангелов „Докато смъртта ме раздели“ от Дъг Райт с режисьор Надя Панчева – Сцена „Деруда“. Разказвайки историята на Шарлотте фон Малсдорф, младият екип показва необходимостта от примери на реални личности, които да събудят осезаемостта в хората. През изминалия сезон се забеляза силен фокус върху моноспектаклите. По този повод бих отличила и като събитие, което се осъществи благодарение на платформата „Световен театър в София“, моноспектакъла на Андрю Скот „Уйчо Ваньо“ от А. Чехов – NT LIVE. Това за мен е един от най-Чеховите спектакли, които съм гледала.

2. Да се стигне дотам, че за да протече спокойно един спектакъл, е необходимо пред театъра да са наредени полицаи. Да се стигне дотам, че хората да наричат творците крадци.

3. Смелост, повече публички и по-малко кризи.

ПЕТЪР ДЕНЧЕВ, режисьор, театрален изследовател, писател

1. За съжаление, мисля, че тази година вече трудно можем да отделим едно събитие, което да изпъкне като изключително за средата ни. Да, появиха се много представления и не само представления (фестивални прояви, книги и др.), някои, от които добре рекламирани и професионално замислени, които обаче не могат по никакъв начин да надхвърлят ограниченията на средата. Тя все повече стагнира и е доминирана от депрофесионализацията, готовите формули, повърхностния поглед, административното и творческото невежество; както и нежеланието театърът да се върне в руслото на социалната реакция. Вече почти петнадесет години това дава и своя социален резултат върху публиката – тя е деформирана да вижда театралното събитие спрямо свои предварителни очаквания за продукт, чиято цена плаща; а не за уникално артистично събитие.

2. Театралното антисъбитие е, че за пореден път не се формира остър и критичен дискурс спрямо финансирането на държавните театри. След няколко откритвени скандала това показва залзялоост на мисленето, липса на съдържателно отношение към театъра, както и отсъствието на критично младо поколение, което да върви срещу статуквото. Дори заявките за нещо подобно обикновено изпадат в еснафските формули за „добрия вкус“, какъвто и да е той, където и да се открива.

3. Зъбатост, устойчивост, превратност. Все неща, които реално бележат художествените обрати в историята на театъра.

Анкетата погответи КАМЕЛИЯ НИКОЛОВА

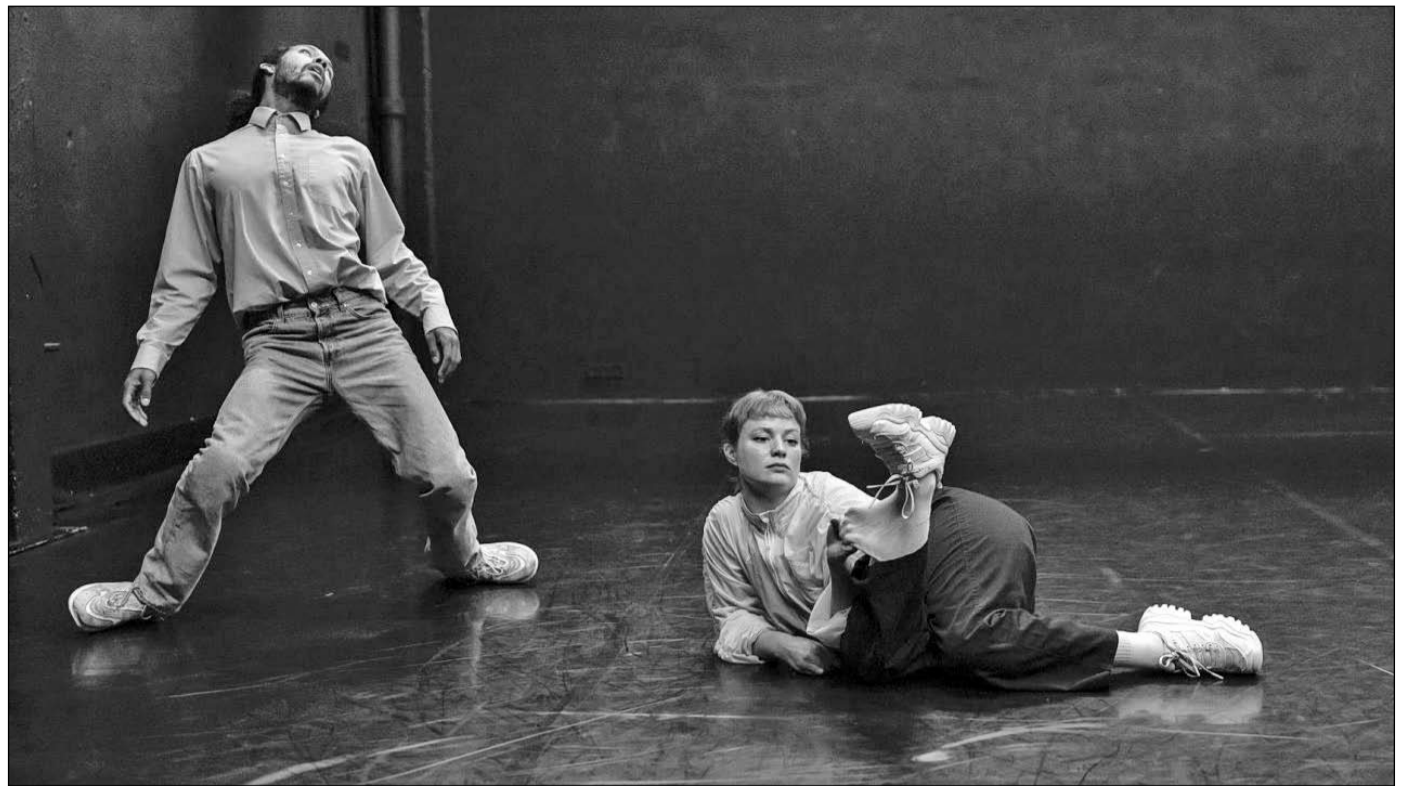
Дерида денс център на 20 години

На 29 ноември 2024 Дерида денс център празнува своята 20-годишнина. Събитието беше предшествано от финалния спектакъл на Международния фестивал за съвременен танц „Aerowaves in Sofia“, чийто домакин вече трета година е Сцена ДЕРИДА.

Естествено е тази годишнина да дава повод за различни изводи и равнометки. Хореографът Живко Желязков и мениджърът Атанас Маев са водещите фигури в дейността на ДЕРИДА и определено имат право да се гордеят от постигнатото за този период. С неумолимо желание и енергия, те успяха да изградят буквално от основи едно пространство за съвременен танц в центъра на София – едно самостоятелно действащо ядро на съвременните танцови форми, което акумулира развитието на млади хореографи и изпълнители и отглежда публика за този жанр. През годините Дерида денс център създаде свои поддръжници и партньорства както у нас, така и в чужбина, участва в международни проекти, един от които е Балканската танцова платформа, инициира образователни курсове, стимулира младите танцови таланти, отглежда своя публика и много почитатели.

Фестивалът „Aerowaves в София“ е инициатива на Дерида денс център, който е многогодишен партньор в Европейската мрежа за съвременен танц Aerowaves. Той представя млади, но забележителни представители на европейската и световната танцова сцена. В програмата на „Aerowaves in Sofia“ присъстват три от заглавията в класацията ТОП 20 Aerowaves, три представления, селектирани от екипа на Дерида денс център, и представяне на резултатите от четири резиденции от резидентската програма на „Дерида“ и от програмата за подкрепа на български хореографи. Представленията, включени във фестивалната програма, са от Германия, Испания, Франция, Люксембург, Холандия, Португалия и Перу. След спектаклите публиката има възможност да участва в разговор с артистите, а за младите танцьори фестивалът предоставя осем професионални уъркшопа.

Фестивал „Aerowaves In Sofia“ се организира от Фондация „Арт Линк / Дерида Денс Център“ с финансовата подкрепа на Aerowaves – Danse Across Europe, Столична община – Столична програма „Култура“, Министерството на културата на Република България, Kultur Ix, Институт Сервантес, Baila Espania и EFFEА – European Festivals Fund for Emerging Artists.

„RE“, спектакъл на Нагин Герспахер и Ариас Фернандес, компания „Нагин Герспахер“, Германия/Испания

Успях да видя три от фестивалните спектакли и една демонстрация от резидентската програма. Определено камерни, с преобладаващ дуетен характер, те отбелязват погледа на младите танцови артисти към днешния динамично променящ се, следпандемичен свят. Освен търсенето на нови стилстични и езикови похвати, за всички пиеси е характерно дълбокото вглеждане във вътрешния свят на човека като причина за външните му прояви и постъпки. С чувствителността на танцуващи психолози, хореографите портретират състоянието на човешкото съзнание, навлизат в спонтанността на инстинктивната природа, обръщат се към миналото в търсене на бъдещето. Творбите им изглеждат мъдри и смирени пред неумолимостта на битието и същевременно бунтарски утвърждаващи правото на живот чрез танца и неговите неограничени възможности за себеизразяване.

Имах удоволствието да гледам три спектакъла от фестивалната програма. Спектакълът „RE“ на двамата млади танцьори – Нагин Герспахер и Ариас Фернандес (компания Нагин Герспахер, Германия / Испания) впечатлява силно с ясната си конструкция, тръгваща от тясно ограничено на сцената пространство и разширяваща се пространствено и смислово до неподозирани измерения. Независимо че според авторите спектакълът е провокиран от пандемичните условия и проблеми, работата им далеч надхвърля тази тематика. Сценичното действие се развива устремно

и изненадващо се издига над всякакви буквализми и реалистични условности, пренасяйки зрителя в селенията на чистата, беззвучна и безтеленска поезия... Съвсем пестелив, но силно изобретателен декор и непретенциозни, но функционални костюми, обхващаща действието музикална среда (Жозеф Мария Балдома) и прецизно осветление (дизайн на осветление – Зак Макро и Оли Лорени) създават истински поетичен празник. Свръхтехничните танцьори съчетават леки като полъх на вятър движения с динамичния уличен стил *Krump*, за да изградят своя непресторен, индивидуален разказ за търсенето на ново начало. Спектакълът пленява със своята непосредственост, създавайки въздействащи образи и редки усещания за чисто и искрено изкуство. (Асистент хореограф Омблайн Хювел)

Спектакълът „Мегаструктура“ на Сара Балцингер и Исая Уилсън (Люксембург/Франция) демонстрира крайна чистота в артистичните идеи и решения. Спектакълът е лишен от музика и декор – без всякакви „художествени“ орнаменти и сценични подкрепи двамата танцьори подлагат на екстремно изследване нетрадиционните възможности за взаимодействие между две тела. Дуетът им е хладно отстранен от всякаква чувственост и прилича на танц на две постоянно разглобяващи се кукли, които се опитват да се сглобят и съчетаят по някакъв нов, непознат до този момент начин. Силно изобретателен и структурно спазващ лимитите на собствените си закони, дуетът предлага нов поглед не само към танца, но и към спектакъла изобщо, изненадвайки публиката със своите открития.

Финалният спектакъл и един от акцентите на фестивала се нарича „Кучетата“. Той е дело на водещия испански хореограф Маркос Морау, който създава хореографията в сътрудничество с танцьорите Йон Лопес и Мартсел Родригес (Led Silhouette – режисура и Маркос Морау – хореография, Испания), „Лай го последн гъх, танцуване до изтощение, живот до принадлежност“ се казва в текста, съпровождащ на места действието – в тези думи е синтезиран смисълът на пиесата. (Текстовете са написани специално от Кармина С. Белда.) Дватама танцьори се явяват опозиция на поетично-философския текст, който отразява фрагменти от реалността в ретроспективно-поучителен план. В контраст на словото, танцът е страстен, неумоверно експресивен и орнаментализирано техничен, преминаващ през различни ситуации и състояния, но винаги силно емоционален и изповедно откровен. За цялостната картина на този прецизно изграден спектакъл допринасят музиката на Хуан Кристобал Сааведра, сценографията на Давид Паскуал и луксозната изработка на костюми „Cobos Vestuario“.

Финалната вечер на фестивала „Aerowaves в София“ събра много приятели, фенове, редовна публика и специалисти, които следят дейността на Дерида денс център през годините, а сега споделиха празника на 20-годишния му юбилей. Пожеланието на всички е Дерида денс център да продължи своя творчески поход във времето напред, запознавайки публиката с различни артисти и аспекти на съвременното танцово изкуство – едно призвание, което изисква дълголетие.

„Мегаструктура“, спектакъл на Сара Балцингер и Исая Уилсън, Люксембург/Франция

Алис Мърно

Когато бях на четиринайсет, започнах да работя във фермата за пуйки през коледния сезон. Все още бях твърде малка, за да работя в някой магазин или пък като сервитьорка. А и твърде притеснителна. Моята работа беше да изкормвам пуйките. Другите хора, когото работеха във фермата, бяха Лили, Марджъри и Гладис, когото също изкормваха птиците, Ирен и Хенри, когото ги скубеха, и Хърб Абът, началникът, който ръководеше цялата дейност и който можеше да прави всичко, ако се наложи. Морган Елиът беше собственикът. Той и синът му Морги се занимаваха с убиването. Познавах Морги от училище. Намирах го за глупав и жалък и ми беше неприятно да го виждам в нова светлина, да го чувствам над себе си, в позицията му на син на шефа. Но баща му се държеше толкова зле с него, толкова му крещеше и го псуваше, че той изглеждаше като най-долния от работниците. Другият роднина на шефа във фермата беше Гладис. Тя му беше сестра и в нейния случай наистина изглеждаше, че това ѝ дава особени привилегии. Тя работеше бавно и си тръгваше, ако не се чувстваше добре. Не се държеше дружелюбно с Лили и Марджъри, но с мен беше мила, макар и малко. Тя се беше върнала да живее с Морган и семейството му, след като дълги години работела в банка в Торонто. Не беше свикнала на такъв тип работа. Лили и Марджъри я обсъждаха зад гърба ѝ, като казваха, че била получила нервен срив. Твърдяха, че Морган я кара да работи във фермата, за да си изкара издръжката. Казваха още – без да се притесняват особено, че си противоречат – че тя приела тази работа, защото си търсела мъж и била хвърлила око на Хърб Абът.

Първите няколко нощи след като бях започнала, виждах само пуйки, щом си легнеш и затворех очи. Виждах ги как висят с главата надолу, вкочанени и оскубани, бледи и студени, с отпуснати глави и шиш, а очите и ноздрите им бяха потъмнели от съсирена кръв. Малкото пера, когото бяха останали, и те тъмни и кървави, сякаш образуваха корона. При вида им изпитвах не погнуса, а чувството, че имам безкрайна работа за вършене.

Хърб Абът ми показваше какво да правя. Слагаш пуйката на масата и отрязваш главата ѝ със сатър. После взимаш отпуснатата кожа около шията и я издръпваш надолу, за да се появи гушата, скрита между хранопровода и трахеята.

– Всети зрънцата вътре – каза Хърб поощрително. Накара ме да стускам гушата с ръце, а след това ми показа как да прокарам ръката си зад нея, за да я изрежа заедно с хранопровода и трахеята. Използваше едни огромни ножици, за да среже прешлените.

– Кръц-кръц – каза той успокоително. – Сега си вкарай ръцете.

Така и направих. Вътре, в тъмните вътрешности на пуйката, беше адски студено.

– Внимавай да не се набодеш на някое парче кост. Трябваше да издръпам съединителната тъкан, докато ръцете ми внимателно се движеха в тъмното.

– Опалянка – Хърб обърна птицата и съгна краката ѝ. – Хайде вдигни краката, моето момиче.

Той взе един едър нож, сложи го директно върху ставата и отрязва долната част на крака.

– Погледни червейчетата.

Перленобели нишки излизаха от края на отрязания крак и изглеждаха, сякаш се движат сами.

– Това са просто сухожилията. Свиват се. А сега идва най-приятната част!

Той разряза пуйката от долния ѝ край и ужасна миризма на гнило се разнесе из въздуха.

– Образована ли си?

Не знаех как да отговоря.

– Каква е тази миризма?

– Сероводород.

– Образована си – каза Хърб и въздъхна. – Добре. Опамай хубаво и започни лека-полека да отделяш червата. Внимателно. Внимателно. Дръж си пръстите събрани. Дланта ти да е към теб. Трябва да усещаш ребрата със задната част на ръката. Червата трябва да ти се побират в шепата. Напипваш ли ги? Продължавай. Откъсни

колкото можеш повече от тези нишки. Продължавай. Сега усещаш ли една твърда бучка? Това е воденичката. А сега една мека бучка? Това е сърцето. Успяваш ли? Супер. Хвани воденичката с всички пръсти. Внимателно. Започни да дърпаш. Точно така. Точно така. Започни да я дърпаш.

Изобито не беше лесно. Дори не бях сигурна дали това, което съм хванала, е воденичката. Ръката ми просто беше пълна с нещо безформено и студено.

– Дърпай – каза той и аз извадох една лъщица маса с цвета на сурово дробче.

– Браво. Ето това са белите дробове. Ето това е сърцето. Това е воденичката. Това е жлъчката. Значи, много трябва да внимаваш да не спукаш жлъчката, докато е вътре, защото ще развали вкуса на цялата пуйка.

Без да ми го натяква, той извади всичко, което бях пропуснала, включително тестисите, когото бяха като две зрънца бяло грозде.

– Стават за обици – каза Хърб.

Хърб Абът беше висок, стабилен и закръглен мъж. Косата му, вчесана назад, беше тъмна и тънка. Неравната линия между нея и челото му се спускаше малко по средата, а очите му изглеждаха леко дръпнати, така че изглеждаше малко като бял китаец или като онези рисунки на дявола. За разлика от дявола обаче, той беше гладко избръснат и добронамерен. Каквото и да правеше из фермата – дали изкормваше, както сега, или товареше камиона, или провисваше труповете – го правеше с ефективни, сдържани движения, бързо и плавно.

– Гледайте как Хърб винаги върви, все едно под него има някаква лодка – казваше Марджъри и беше права.

През лятото Хърб работеше на лодките на езерото като готвач. После работеше при Морган до малко след Коледа, а през останалото време помагаше в билиардната зала, където правеше хамбургери, метеше и спираше сбивания, преди да са започнали. Там и живееше – имаше си стая над билиардната зала на централната улица.

Във всички дейности на фермата Хърб беше онзи, който винаги мислеше за ефикасността и репутацията на малкото ни предприятие. Той държеше всичко под контрол. Ако човек го видеше да говори на двора с Морган – пълен, нисък и червендалест мъж, с външен вид, който не показваше какъв гадняр беше всъщност – щеше да реши, че Хърб е шефът, а Морган е негов служител. Само че не беше така.

Ако Хърб не ми беше показал, не мисля, че някога щях да се науча да изкормвам пуйките. Бях непохватна и толкова пъти ми беше вменяван срам за това, че дори най-малката проява на нетърпение от този, който ми показва как да направя нещо, можеше да ме парализира изцяло. Не можех да понасям никога да ме гледа, освен Хърб. Особено мразех да ме гледат Лили и Марджъри, две сестри на средна възраст, когото изкормваха много добре, при това бързо, като професионални състезателки. Те пееха на работа и говореха с агресия, или пък с близост, на мъртвите пуйки.

– Само да не си ме порязала, цдиотка такава!

– Ама ти си направо фабрика за лайна!

Никога не бях чувала жени да говорят така.

Четвъртата жена, която изкормваше с нас – Гладис, не беше толкова бърза, но трябваше да е почиствала пуйките добре. Иначе Хърб щеше да ѝ каже нещо. Тя никога не пееше и определено не псуваше. Намирах я за стара, макар да беше по-млада от Лили и Марджъри. Трябваше да е била някъде над трийсет. Изглеждаше обидена от всичко, което се случваше около нея, сякаш непрекъснато едва се сдържаше да не пусне някой осъдителен коментар. Аз никога не я заговарях, но един път тя заговори мен.

Това се случи в студената външна баня край малката постройка, където изкормвахме.

Слагаше си тежък сценичен грим по лицето. Цветът на грима беше толкова различен от този на лицето ѝ, че тя сякаш мацаше оранжева боя по грапава баросана стена.

Попита дали косата ми е естествено къдрава. Отговорих, че да.

– Не се къдриш?

– Не.

– Късметлийка си. Аз трябва да си слогавам ролки всяка вечер. Заради химикалите в тялото ми не мога да си направя трайно къдрене.

Жените говорят по различни начини за външния си вид. Някои ясно показват, че се поддържат единствено заради секса, заради мъжете. Други (и такава беше Гладис) го правят да изглежда като някаква домакинска задача, като някаква трудност, с която се гордееха, че се справят. Гладис беше елегантна и възпитана. Представях си я в банката, в тъмносиня рокля с една от онези бели яки, когото можеш да свалиш и да изпереш вечер. Представях си я сърдита и винаги права.

Веднъж пък ми говори за цъкъла си. Бил обилен и болен. Попита как е моят. На лицето ѝ имаше неспокойно изражение, в което се четеше благочестиво пренебрежение. Спаси ме Ирен, която се провикна от тоалетната:

– Направи като мен и проблемите ти ще се решат за известно време.

Ирен беше само с няколко години по-голяма от мен, но вече беше бременна и женена, като второто беше по-отскоро.

Гладис не ѝ обърна внимание и изми ръцете си със студена вода. Ръцете на всички ни бяха червени и разранени от работа.

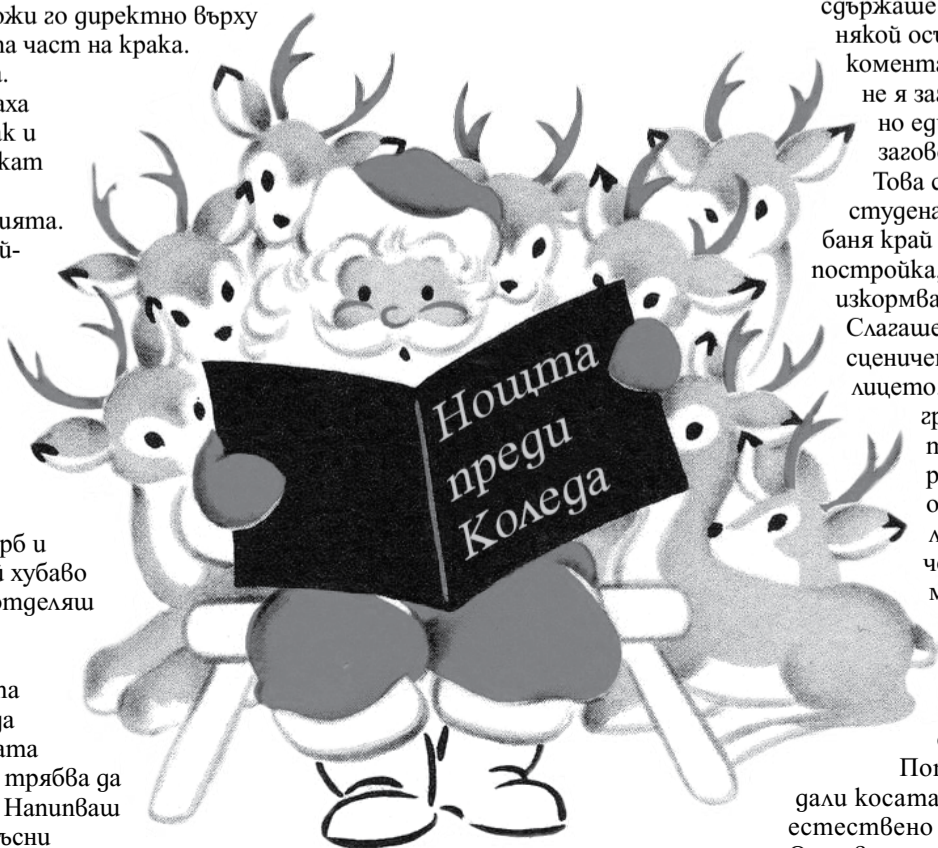
– Не мога да използвам този сапун. Ако го използвам, ще се обрина – казваше тя. – А ако си донеса моя сапун, не мога да си позволя и другите да го ползват, защото е доста скъп. Специален е, хипоалергенен.

Мисля, че представата, която Лили и Марджъри се опитваха да наложат – че Гладис иска да си хване Хърб Абът, – идваше от убеждението им, че неженените хора трябва да бъдат осмивани и унижавани при всяка възможност. А и от техния собствен интерес към Хърб, който ги караше да мислят, че някой трябва да иска да си го хване. Все се чудеха какво ли не за него. Как може един мъж да иска толкова малко? Да не иска жена, семейство, собствена къща? Дребните подробности от ежедневието му, малките предпочитания бяха особено интересни. Къде е израснал? (Малко тук, малко там, с една дума къде ли не.) Колко години е ходил на училище? (Достатъчно.) Къде беше приятелката му? (Никога не казваше.) Кафе или чай предпочиташе? (Кафе.)

Козата говореха как Гладис му е хвърлила око, това вероятно беше просто претекст да говорят за секс – за това какво искаше Хърб и какво получаваше. Сигурно са изпитвали към него едно чувствено лобопитство, каквото усещаш и аз самата. То идваше от това, че той беше сдържан и не пускаше онези шеги, каквито чувашме от всички други мъже, но същевременно не беше изнежен или претенциозен. Някои мъже, като ми показеха тестисите на пуяка, щяха да се държат, сякаш самото им съществуване е по някакъв начин подигравка с мен, нещо, с което едно момиче да бъде дразнено. Други пък щяха да се смутят и да решат, че трябва да ме предпазят от това чувство на неудобство. Мъж като Хърб, който не принадлежеше на нито една от двете категории, беше странен както за мен, така вероятно и за по-възрастните жени. Но това, което на мен ми носеше комфорт, може би тях ги смущаваше. Те искаха някак да разтърсят Хърб. Или Гладис да го разтърси, ако може.

По онова време – или поне в Логан, Онтарио, в края на 40-те – представите за хомосексуалността бяха изключително ограничени. Поне жените вярваха, че е рядкост и че границите ѝ са строго определени. Имаше хомосексуалисти в града и знаехме кои са – един тапетаджия с тънък глас и чулива коса, който наричаше себе си интериорен дизайнер; дебелят и разглезен син на покойния свещеник, който си позволяваше да се включва в състезания по печене на сладкиши и беше изпзел на кука покривка за маса; хипохондрикът, който работеше като органист в църквата и учител по музика и който ръководеше църковния хор с истерични крясъци. След като етикетът се лепнеше, тези хора бяха приемани с немалко толерантност и талантите им да декорират, да плетат и да свирят, се ценеше, особено от жените.

– Горкичкят – казваха ме. – Не пречи на никого. Изглежда, че хората – жените поне – мислеха, че склонността към сладкарство или към музика беше определящият фактор и че това правеше един мъж хомосексуален, а не някои желания, на които се отдаваше или искаше да се отдаде. Да искаш да свириш на цигулка, се приемаше повече като отклонение от мъжествеността, отколкото да стоиш далеч от жените. Всъщност представата даже беше, че всеки истински мъж би стоял далеч от жените, но повечето се

Илюстрация: Пинтерест

Литературните събития и антисъбития на 2024

МИХАИЛ НЕДЕЛЧЕВ, професор в НБУ, литературовед

Всрещ с стихосбирките отбелязвам „Отвисоко в печката пада дърво“ на Екатерина Григорова, „Изгреви, залези...“ на Божидар Богданов, двете стихотворни и есеистични книжки на историка на Пловдив Йордан Велчев „Това, което е“ и „Милиони малки убийства“, както и съставената от Русу Чанев книга-триптих „Рецитал край каменната маса“ на Любомир, Владимир и Боян Левчеви (посочвам този представящ една семейна творческа генеалогия сборник, въпреки резервите ми към Стария). Белетристика: романът на Цанко Лалев „Домът на пчелите“, сборникът „Басейнът, както и други разкази за любовта“ на Варненец Ангел Г. Ангелов. Прибавям и мъдрата книга с фрагменти и белетристични миниатюри „Късен следобед“ на Любомир Канов. Избирам и двата тома с разговори и есеистични документални очерци „Моите хора“ на Антоанета Бачурова. Очаквам с нетърпение да прочета току-що излязлата книга с пътеписи и есета на проф. Пламен Антонов „Нагоре и назад по реката“.

Като литературен историк, за мен важни литературни събития от изминалата година бяха честванията, посветени на годишнините от рождението на проф. Александър Балабанов и на Симеон Радев (145 г.), на Атанас Далчев (120 г.), на Йордан Вълчев (100 г.), на Христо Фотев (90 г.). На тези юбилейни дати посветихме множество акции, включително и силните специални броеве на списанията „ЛИК“ и „Македонски преглед“.

В областта на литературознанието и хуманитаристиката: на първо място – изключително мъдрата книга с толкова много оригинални по избор на тематика и неочакваност на паралелите студиум с трагически прозрения от Средновековието и от новата ни политическа и литературна история „Парапетът. Топици и съответствия“; прекрасно представящата и реконструиращата множество културни контексти „Властта на театъра. За пренасочването на националната идентичност“ на проф. Виолета Дечева; въвличащата в полето на историята толкова много съвсем нови книги „Българската литература през XXI век (2000 – 2022)“, част II на проф. Милена Кирова; фундаменталното изследване – плод на дългогодишно проучване – на проф. Александър Панов „Жанровете на словесното изкуство“; големият сборник на НБУ със статии и спомени „Експеримент и памет: Георги Марковски“, възкресяващ този вечно експериментиращ с жанровете белетрист. Все още ме „държи“ в себе си поредната удивително умна монография на проф. Калин Янакиев „Личност и същност. Постигането на понятието за личност в богословските спорове за Светата Троица II – IV век“. Прекрасни разнообразни четива съдържа антологията „Животът през Средновековието“, съставена от проф. Цочо Бояджиев и от Тони Николов. Прибавям на финала една чисто историографска книга, с теми така вълнували през столетията българските литератори: „Пет етюда върху историята на Самуилова България“, на Македонския научен институт, със студии на проф. Васил Гюзелев и на проф. Георги Н. Николов, както и на двама чуждестранни автори.

ИВАН ГЕОФИЛОВ, поет

„Градинарят и смъртта“ от Георги Господинов, която имах честта да прочета още в ръкопис, изпратен ми от автора. Четох я наведнъж с упоение и неизбежно си записвах множество впечатляващи детайли, които и досега си припомням. Една щедро извисена носталгия, в която най-стойностното е, че възвеличава един обикновен човек. Човешка изповед, проникваща дълбоко в сетивата ни и още повече след смъртта с великолепието на Апотеоза.

МИРЕЛА ИВАНОВА, поетеса, драматург

Човек трудно вече може да преплува морето от книжнина – но все пак се появяват и хубави, силни, впечатляващи книги.

Три поетични книги ме гърбнаха, зарадвах, дори въодушевиха: „Централна емисия“ на Йорданка Белева, „Литания“ на Бина Калс и „Хляб, любов и други ангели“. Като си давам сметка, че едва ли съм прочела всички новоизлезли книги...

Романът на Красимир Димовски „Тезеят в своя лабиринт“ е моето празнично събитие в прозата. Двете (допълващи се и взаимнообогатяващи се) литературни анкети на Елка Трайкова и Пламен Дойнов с Михаил Неделчев ми донесоха вълнуващо, неповторимо преживяване: да узная всичко, което знам, и то пак да ме смае...

Сборникът с есета на Митко Новков „Вслушвания“ си заслужава отвсякъде, дързък, чувствен, провокативен и прентересен. А ако искаме да призовем тъгата, то тогава книгите на Георги Господинов „Градинарят и смъртта“ и на Антон Баев „Татко“ ще ни се притекат насреща като далечен отглас от модерния Славейков псалм „Баща ми в мен“.

„Какво ни питат великите философи“ на Лешек Колаковски в превод на Правда Спасова и „Персонализъмът“ на Еманюел Муние в превод на Тодорка Минева са две много сериозни книги, дължим ги на издателство „Сонм“. „Пътят на любовта“ от Алис Мънро в превод на Василена Мирчева пък си е истински шедьовър.

ПЛАМЕН АНТОВ, писател, литературен историк и критик, Институт за литература – БАН

Мисля, че най-близко до представата за събитие са двете анкети с проф. Михаил Неделчев – на Елка Трайкова (ИЦ „Боян Пенев“, Институт за литература – БАН) и на Пламен Дойнов („Кралица Маб“, НБУ). Те щастливо се допълват една друга, за да доочертаят (не искам да кажа „завършат“, защото активна фигура като неговата винаги ще е в състояние на перманентна незавършеност) – да доочертаят публичната, биографична и литературна, личност на едно от най-силните, ярки присъствия в литературния живот през последните десетилетия.

Сред немалкото добри книги в поезията бих отделил „Северен склон“ на Людмила Балабанова („Жанет 45“), поетеса, която особено ценя заради нейното фино, внимателно и дълбоко усещане на поетическата материя. – Ще отгледя също „Следлюбав“ на Цочо Бояджиев („Захарий Стоянов“): макар да е сборна, събираща любовната, или част от любовната лирика на поета (при цялата относителност на това определение), тя ми разкри пълната сила на една поезия, която някак си дълго време бях пренебрегвал, недооценявал, вероятно заради философския престиж на автора.

В хуманитаристиката – една току-що появила се книга, която само частично познавам от някои предварителни публикации (има я и в пълна е-версия); но дори самият предмет и името на автора са достатъчна гаранция: „Класицистичният анти/модернизъм на Емил Шайгер“ от Ангел В. Ангелов (б. и.). Ценя строгата, пунктуална, бедна откъм външни риторични ефекти, но прецизна в детайлите мисъл на този автор. Продължавайки с хуманитаристиката, сред преводните заглавия личните ми предпочитания са към „Случаят

Снимка: Питересст

Йов“ от Рене Жирар (Фондация „Комунитас“; прев. Тони Николов); всъщност всяко заглавие от този автор е, или би било събитие за културата реципиент.

Странно, но в момента напрасно напразно паметта си, за да си спомня заглавие в художествената проза, което да ме е поразило, да е останало в съзнанието ми. С това, разбира се, не искам да кажа, че няма добри заглавия през годината; вероятно аз по някакъв начин съм се разминал с тях.

Не мога също така да се сетя и за антисъбитие.

МАРИ ВРИНА-НИКОЛОВ, преводач, литературовед, INALCO – Париж

За мен има 2 събития:

Градинарят и смъртта от Георги Господинов. Събитие, защото рядко се пише за последните дни на умиращ баща, и още по-рядко по този начин. Тази книга е своеобразен химн за живота в неговата крехкост и възвишеност, за синовната и бащина обич, своеобразна история на патриархалната свенливост и следвоенното поколение. Показва как писменото слово има силата да ни спаси от скрътта.

Ти, подобие мое от Радомир Бимбалов е смела и важна книга, особено днес, в един свят, застрашен от национализми и пагубни за човечеството войни и конфликти. Написана е с мощен език и конструкция. Пример за това, че литературата е етически и политически акт.

ДЕЯН ЕНЕВ, писател

Ще спомена две книги, и двете издания на „Фама I“, на добрия стар Игор Шемтов, който без фанфари, твърдо и целенасочено продължава да подкрепя българските автори. И двете излязоха за първия ден на Панаира на книгата и няма как да са събитието на годината. Но тъкмо затова – за да поемат гръх в дробовите си. Първата е романът на Емил Тонев „Жив“. Книга, която през рождбата памет с безпрецедентна сила на писателско майсторство и яснота възстановява историята на горчивото време, в което живяхме и живеем чрез герои, които са по-живи от самите нас. Съдбовна книга!

Другата е „Лютенски разкази“ на младия Горан Атанасов. Вездесъщият ангел-хранител на книгите Митко Новков твърди на задната корица: „С „Лютенски разкази“ Горан Атанасов показва, че вече се е превърнал в голям разказвач, с достатъчно опит зад гърба си; че знае как да ни хване за ръка и да ни поведе – накъдето трябва.“ И аз съм напълно съгласен с Митко, даже се чудя – как, кога, по какви тайни закони на писателското израстване в новата си книга Горан успява с нещо да ни напомни и за Паустовски, и за Пришвин, пък и за земляка си Радичков.

ЧАВДАР ЦЕНОВ, писател

Сборникът с три новели „Посланичката“ от напусналия ни преди година писател и кинорежисьор Людмила Тодорова. Дълбока, забележителна книга, която спокойно може да се нарече и кратка трилогия, доколкото новелите преливат една в друга с видими и с не толкова видими връзки, макар сюжетите и героите им да са различни. И в писането, и в снимането на филми Людмила Тодорова остава верен на разбирането си, че човекознанието е легитимното основание за съществуването на каквото и да е изкуство. Той не се уморяваше да се взира в човека и в света, да се мъчи да улови същественото за тях, да улови духа на времето си и да пренесе уловеното в книгите и филмите си.

„Посланичката“ е още едно доказателство, че е успял.

КАТЯ АТАНАСОВА, литературен критик

Излязоха много добри преводни книги, както и добри книги от български автори. Имаше много литературни срещи, за пореден път се провежда и Софийският литературен фестивал. Все пак ще посоча една книга – това е „Възвръщаният рай“ на Джон Милтън в превод на Евгения Панчева, издателство Лист.

АНТОАНЕТА АЛИПИЕВА, професор, литературен историк:

Тази година явно интересите ми са повече в посока на документи, мемоари, анкети. Те разкриват интересни и тайни коридори към литературните времена. Зарадвах се на наградата на „Портал Култура“, дадена на Пламен Дойнов заради „Освен терора. Моделиране на новия писател на НРБ (1944–1956)“. Важна книга, появила се в края на 2023 г. Интересни ми бяха двете анкети, с интервюиран Михаил Неделчев. Те са с автори Елка Трайкова „Биографичните сюжетни на литературния историк“ и Пламен Дойнов „Разговори с Михаил Неделчев“. Мемоарната книга на Марин Георгиев „Заговорът на мъртвите“ също е част от времевия литературен пъзел. Малко повече интерес имам към субекта, който оценява, отколкото към обектите в тези книги. Обектите винаги са плод на субективното виждане, докато субектът е повече във времето, което описва. В този ред на мисли ще открия документалната книга на Евелина Белчева „Блага. Отвъд страданието:

Забранено море – 1974“. Също важен ключ към отминало време, което бавно, но сигурно заема истинското си място в историческия процес. Чудесният том с неиздавани текстове на проф. Людмила Стефанова „Към историята на западноевропейската литература“ е важен момент в културата ни. Със същата сила е и книгата от проф. Иван Шишманов „Славянски свят. Фрайбургски лекции 1923/1924 г.“ Ще открия изследването на Пламен Антонов „Любов и отечество“, отварящо нови погледи към българския национализъм. Зарадвах се и на сборника за Атанас Далчев „Образ на значимото. Книга в чест на Атанас Далчев“ със съставител Божидар Кунчев.

ДЕСИСЛАВА НЕДЕЛЧЕВА, литературен критик и писател

Започвам моя списък с „И един ден, когато стана писател“ на актьора Филип Трифонов, който се оказва и голям писател, издадена от „Рива“. Литературоведско събитие е книгата на Борис Минков „Висящите полета на българската литература“ на Сдружение „Литературна къща“. Специално внимание върху книгите на издателство „Аквариус“, аз бях фокусирана през тази година върху „Призрак в гърлото“ от Дерън Ни Гръфа и „Веднъж през въздух“ от Илко Димитров. Три книги с поезия: „Мястото е свободно“ от Валери Валериев на „ВПБблишинг“, „След истината. Нова политическа поезия“ от Пламен Дойнов на „Кралица Маб“ и „Природата и реалността“ от Валери Вергилов на Издателство за поезия „Да“. Като започнах от Вергилов, продължавам напред по реката към „На два гласа“ от проф. Иван Станков и ИК „Хермес“. Включвам и една антимитопия с гръцки автор „Генът на съмнението“ от Никос Панайотопулос в превод на Ирена Алексиева, издат. ISU. Много сериозно издание на Зографския манастир са съчиненията на изключителния Тодор Влайков „Избрани християнски произведения“. В края на годината четох двата тома на режисьора и писателя Людмил Тодоров, особено впечатляващи бяха трите повести в „Посланичката“. Като литературно събитие ще отбележа срещата, посветена на режисьора Иван Станев по време на тазгодишния Театрален фестивал във Варна. На нея чух задълбочени интерпретации и спомени от актрисата Жанет Костова и от Александър Кьосев, Явор Гърдев, Камелия Николова и групи анализатори.

АНТОНИЯ ВЕЛКОВА-ГАЙДАРЖИЕВА, професор във ВТУ, литературен историк

И тази година оставам вярна на вътрешната си необходимост да оглася литературоведските книги, критическите светове, които не само са ме впечатляли, но и развълнували, предизвикали, за да призная: „Тези книги са и мои“. **Димитър Михайлов. Яворов.** Капитален за българската култура труд, побрал 30-годишните усилия на литературния историк, свързани с живота и творчеството на неговия съгражданин. Настолна книга за всяка българска библиотека, защото сдобива с неизвестявани досега знания, със значими за цялата българска културна общност прозрения, с един, идващ от дълбините на ума, сърцето и душата поклон пред българския световен поет Пейо Крачолов Яворов. **Милен Кирова. Българската литература през XXI век (2000-2022). Част II.** Всичко, което споменах миналата година за първата част на това внушително и първо по рода си

изследване, обозиращо необозримото на съвременното ни книжно „вавилонско стълпотворение“ от почерци и езици, от глобални тенденции и лични претенции, важи с пълна сила и за втория том. При това хиллядите прочетени страници са „инвентаризирани“ от проникателния критически усет и концептуален литературноисторически поглед. М. Кирова най-добре знае цената на взаимнообратимостта, на често пъти труднодоловимата дифузия между литературната критика и литературната история. Особено когато се тръгва по противоречивия път, прокаран преди повече от век от един от любимите ѝ културни герои Б. Пенев – да се маркират „основните черти на днешната ни литература“... Евристичен труд, който не само ни информира, но ни съблъсква с поредица от литературоведски и социокултурни въпроси, съпътствани от присъщите за авторката труднооспорими типологически обобщения. Защото М. Кирова е майстор в това да провиди в инцидента – модела. **Цветан Ракъовски. ВГ поезия – още нещо из кривините.** Изследователят винаги е демонстрирал култивиран усет за парадоксалното, проблематичното, за онези гранични литературни зони на срещи и раздели на почерци, вкусове, стилове, които раждат новаторските явления. Ракъовски никога не върви по утъпкани пътеки. Напротив, и сега той ще реконструира, за да съгради, но от непознат ъгъл, пет литературноисторически сюжета. Сред впечатляващите приноси за теорията и интерпретацията е този за „многообразието“ като композиционен инструмент, играещ между казаното и недоказаното, между говорещия и замлъкналия глас, между основния тон и обертоновете на поетическата мелодия; най-после – между съобщеното и сфуматото на езика. Малка, но много силна, откривателска, идеино зареждаща книга, удовлетворяваща жаждата ни по различенето на българската класика. **Пламен Дойнов. Разговори с Михаил Неделчев, Елка Трайкова. Анкета с Михаил Неделчев.** Както личи от първото заглавие, с книгата от 2017 „Световите на литературата. Разговори със Светлозар Изгов“ се постави съвременното начало на своеобразен жанров модел – традиционната анкета със средни присъствия в литературния живот прераства в задълбочени разговори, в литературоведски диалози, в професионално и съкровено едновременно *събеседничество*. Може да се каже и че самите крупни фигури, каквато е М. Неделчев, предполагат вътрешната сюжетност и концептуалност на провежданите разговори. М. Неделчев е живият класик на българската литературнокритическа и литературноисторическа проза, който помни прозренията на нейните ярки предходници, но и който чертае нови хоризонти пред литературноисторическата ни наука, не спирайки да я дълбае и копае, но и заедно с нас да размишлява покрай това „как работи литературната история“ – върху „българските работи“. Да заплата в едно къбло нишките на художествено и биографично, литературно и политическо, лично и типологично. В двете книги оживява в плът и кръв Персоната на най-видния български литературен персоналист Мих. Неделчев; прозвучава запомнящият му се глас с всички неговии интонационни извивки, драматични зевове, интимни откровения, заковани литературоведски формули, екзистенциални прозрения, стоически избори, морални априори, характерови пропаганди, професионални висоти. Повече от очаквано е през осанката на културната му фигура авторите да очертаят панорамата на българския духовен живот от 60-те години на миналия век до днес. Но най-вече – запленени сме от магията на неговия свръхакцентирац глас на български интелектуалец от най-висока проба, който не се уморява да поражда и разказва, често пъти и екзалтирано, „биографичните сюжети на литературния историк“. **Национален капитал. Стефан Киров. Мемоари. Съст. Мая Ангелова.** От началото до края на този внушителен том израства обаятелната фигура на проф. Стефан Киров, явяваща се едно от генеалогичните ядра на модерната биография на високата българска интелигенция. Присъствието му в научната и обществена публичност от времето на Третото българско царство се превръща в академична и морална мяра за поколенията. Изтъкнат конституционалист, гвукратен ректор на Софийския университет, радикалдемократ, миротворец и мисионер на българската кауза по време и след войните, строптел на модерна България, превърнал „думите за гражданско самосъзнание в дела за гражданско устояване“. Респект. **Евелина Белчева. Блага. Отвъд страданието: „Забранено море“ – 1974.** Поредната ценна книга, родена от дълбините на архивите, но и от техните страстни биографически реконструкции и смислотворчески литературноисторически конструкции. За да ни засрещнат с едно друго „лице“ на авторката на „Лице“, когато тя живее с мисълта за обреченост след тежка диагноза; когато живее живота ведно със смъртта. Поемата „Забранено море“ е писана изотвътре на най-граничната човешка ситуация, от самия ръб, от „другата страна“ на екзистенцията. Творбата е оброчена с пълтен социосторически и културнофилософски разказ за отминалия български век, но и с драматичните траектории на ред емблематични личности на националната духовност. **Кремена Митева. Дора Габе и Добруджа.** Пълноводен разказ, бих казала, литературноисторически роман за раждането и израстването на знаковата българска поетеса и скъпата на сърцето ѝ Добруджа; за един почти вековен живот, изпълнен с творчески възходи и ниспалуки, с житейски

Снимка: Пинтерест

перипетии и съдбовни духовни изпитания, с драматични исторически събития и интимни радостии. Авторката ни съприкосновява с многото образи – познати и непознати, но събрани в органическо единство – на ученичката в поезията и първата голяма любов на П. К. Яворов, на съпругата на мастития учен Б. Пенев, на гъщерята на Добруджа... При това в литературноисторическия разказ е вклинена цяла една галерия от портретни скици на значими фигури на модерната българска интелигенция – не само поети, писатели и критици, но и композитори, учители, художници, оперни певци. Въвлечен е пълният духовно-интелигентски и обществено-граждански контекст на епохата през очите на голямата поетеса и земяците от Златна Добруджа...

ИРЕН ИВАНЧЕВА, литературен критик и историк, Университет на Синсинати, Охайо

Тази година особено ме зарадваха три отличия, които получиха Мирела Иванова, Алберт Бенбасат и Кирил Мерджански. Имам предвид – номинацията „Европейски поет на свободата“ на Мирела Иванова като една от шестте финалисти, награждаването от портал „Култура“ в категория „Проза на невероятния роман на Алберт Бенбасат „Когато големите станат малки: Вехтошарски роман“ (изд. „Колибри“) и удостояването с националната награда за поезия „Константин Павлов“ на Кирил Мерджански за неговия цялостен принос към поезията и за книгата му „Бъдеще на Античността“ (изд. ФО). Една моя лична литературна радост е издването през 2024 г. на български език на моята монография „Асия Джебар и Юлия Кръстева. Франкофония и франкофилия: да избереш да пишеш на френски, езика на Другия“ изд. „Полис“) в блестящия превод на Юлиан Жилиев, издание, от което българския читател ще се запознае може би за първи път с Асия Джебар, голямата дама на алжирската литература, писана на френски език. Определям като събитие и появата на превода на Росица Таиева на Милан Кундера, „Осемдесет и девет думи / Прага, една изчезнала поема“ (изд. „Колибри“), една важна книга, която ни представя речника на Кундера с ключови понятия за неговото писане.

МЛАДЕН ВЛАШКИ, преподавател в Пловдивския университет, редактор в списание „Страница“ и автор и водещ на радиопредаването за книги и литература „Презе“

Имам усещането, че 2024 година беше една добра редова година за българската литература и в същото време някои истерии разтресоха литературното поле, при това – не за добро. Нека спомена няколко книги с проза, публикувани през годината, които ми осмислиха четенето на днешна българска литература: „Градинарят и смъртта“ (Жанет 45) на Георги Господинов; „Тезеят в своя лабиринт“ (Хермес) на Красимир Димовски; „Жив“ (Фама 1) на Емил Тонев; „Посланичката“ (Знаци) на Людмил Тодоров; „На два гласа“ (Хермес) от Иван Станков; „Годината, която започна в неделя“ (Жанет 45) на Яница Радева; „Убийство на булевард „Стамболийски“ (Рива) на Чавдар Ценов; „Минало несвършено. Отдел Издирване“ (Колибри) на Александър Чобанов и Владимир Полеганов. Хубавото на тази година беше и убедителното навлизане в полето на автори от по-нови поколения: „Извън обхват“ (Жанет 45) на Евгени Черепов; „Момчето, което завърза луната за

Снимка: Пинтерест

Литературните събития и антисъбития на 2024

от стр. 11

земята“ (Жанет 45) на Мартин Касабов, „Днес не ми се излиза“ (Рива) на Неда Узунколева, „Романът на една жена без качества“ (Жанет 45) на Ралица Николова, „Корени и светилина“ (Жанет 45) на Любослава Трайкова. Изпитах погнуса от случилото се около наградата „Роман на годината“. Двама от литературните критици с дълбоки и пълноценни познания за съвременната българска литература Милена Кирова (Българската литература през XXI (2000 – 2020) – Колибри, ч. 1, 2023 и ч. 2, 2024) и Борис Минков (Висящите полета на българската литература – Сдружение Литературна къща, 2023) бяха въввлечени в непочтителни към фигурите и труда им процедури и вместо дебат по техните книги, се развихри сляпо медийно обрушване. Впрочем и в други полета на изкуствата у нас протичат подобни процеси.

МИГЛЕНА ДИКОВА-МИЛАНОВА, поет

Културните войни и театърът като арена. „Оръжията и човекът“ – събитие и антисъбитие на годината

2024 година ще остане в историята като година на културни сблъсъци, които излязоха извън границите на обичайния диалог и се превърнаха в открити „културни войни“. Едно събитие ясно илюстрира тази тенденция – постановката на пиесата „Оръжията и човекът“ от Бърнард Шоу, режисирана от Джон Малкович в Народния театър.

На 7 ноември първата премиера на постановката беше отменена заради протест, който от мирен прерасна в открито агресивен, воден от крайни националисти. Въпреки това, на 9 ноември премиерата все пак се състоя и беше голям успех, завършил с възторжени овации от солидарната с пиесата публика. Тези събития не бяха просто театрални премиери – те се превърнаха в арена, на която се сблъскаха различни идеологии и разбираня за традиция, национална идентичност и мястото на България в света.

Концепцията за „културните войни“, въведена от Джеймс Хънтър в книгата му *Culture Wars: The Struggle to Define America* (1991), описва конфликта между противоположни културни ценности, които се стремят да доминират обществения живот и културното пространство. През последните години, включително и 2024, тези войни се превърнаха в основна характеристика на българската културна сцена. Конфликтите около „Оръжията и човека“ са само един от примерите – емблематичен сблъсък между „прогресивни“ и „традиционни“ възгледи, който се проявява при всяко значимо културно събитие.

Примери за това не липсват: номинацията на Мария Бакалова за „Оскар“; наградата „Букър“ на Георги Господинов стана повод за разнопосочни реакции относно литературата като национално или универсално изразно средство; дори откриването на Олимпиадата в Париж се превърна в тема на културно противопоставяне.

Интересен аспект на ситуацията е, че „Оръжията и човекът“ е част от два противоположни списъка на сайта „Площад Славейков“: в класацията за „Културно събитие на годината“ и в антисписъка за „Некултурни събития“, включващ протестите срещу постановката. Тази поляризация поставя важния въпрос: какво означават културните войни за България днес? Подобно на много други европейски държави, България се лута между желанието да съхрани своята национална идентичност и необходимостта да бъде отворена към нови влияния. Самата пиеса на Шоу иронично отразява този конфликт още в началото си чрез описанието на спалнята на Райна – смесица от традиционно и модерно, балканско и западно. Тази символика сякаш обобщава съвременното българско общество, което продължава да се бори между миналото и бъдещето, между „уюта“ на познатото и желанието за признание в световен мащаб. Двойната природа на „Оръжията и човекът“ се изразява

във факта, че пиесата е едновременно културен триумф и арена на културен конфликт. Като смел артистичен жест и съдържателна, провокираща размисъл постановка, тя заслужено заема мястото си като културното събитие на годината. В същото време протестите около нея я превръщат в антисъбитие на годината – ясно отражение на присъщата ѝ диалектичност, която прави тази пиеса символ на разделеното ни време.

ЯНИЦА РАДЕВА, писателка

Литературните събития и антисъбития са не само книги, а и отношение към тях, към авторите, към състоянието на литературната среда. Тази година това пролича силно. През първата ѝ половина ни върхлетя скандал около една от най-престижните награди, на каквото не сме били свидетели (или поне не в най-ново време). Нагледно видяхме как една хоризонтална мрежа (Фейсбук), която зачита само множества, размества пластове и превръща човека в мишена. По-късно дойде и другото антисъбитие, свързано с ChatGPT. То повдига въпроса как да се справяме с ChatGPT и литературните конкурси в бъдеще.

Събитието за тази година и следващата се появи през септември и е свързано с „Градинарят и смъртта“ на Георги Господинов. Романът вече получи първите си две награди.

Друго важно – работата на Гергана Панчева от Литературна агенция „София“ и всичко, което направи тази година за българската литература. Срещата с издатели от 15 страни в НДК трябва да се запомни като основополагаща.

На церемонията на наградата „Хеликон“ в новата книжарница на беризгата проф. Кирил Топалов, председател на тазгодишното жури, каза, че много е харесал женската проза, която се пише в момента в България. И това можем да прочетем като събитие. А фактът, че имаме тази година единствена книга с литературна награда, писана от жена, стихосбирката на Мария Калинова „Слънце-техника“, прави стихосбирката още по-важна (изключение – наградите за дебют „Южна пролет“ и за детска книга).

Важни книги, които няма да измамят читателите си, са „Тук живее Йожи“ от Надежда Радулова, издадена в края на 2023 г. след като анкетата на АВ беше приключила, „На два гласа“ от Иван Станков, преводът на „Възвръщаният рай“ от Джон Милтън (превод Евгения Панчева) и още едни превод, който остана встрани от публичното внимание, а аз го прочетох с удоволствие, „Огън“ от Искендер Пала (превод Азиз Шакир).

МАРИЯ ЕНДРЕВА, преподавател, СУ „Св. Климент Охридски“

Събитието е наградата на Георги Господинов за международния „Букър“. Антисъбитието е преводът на Дуинските елегии на Рилке от Кирил Кадийски. Аз бих казала също и избирането на Гранитски за академик, но това не е книга. Ако може, бих държала на него.

ЙОАННА ЯНЕВА, СУ „Св. Климент Охридски“, МП „Литературознание“

Между фините процеси на литературните улеи, свързващи тихите улички на онези фиктивни светове, създадени от иначе смъртното не-мълчание на Шехерезада, по особен начин един към друг си проправят път събитието и *Antioch*-събитието на 2024. Разнопосочните развълнувани гласове, прошепващи убекателно някогашни истории, превърнали се в легенди, почти в самия край на тази година зазвучаха в едно с издаването на ръкописите на проф. Людмила Стефанова. Благодарение на дългосрочната усърдна работа на Богдана Паскалева, Йоанна Нейкова и Франческа Земярска публикуването на „Към историята на западноевропейската литература“ (изд. „Версус“) несъмнено беляза отиващата си 2024. Събитието и *Antioch*-събитието, но в неговия етимологичен смисъл (от старгр. *antioch* – изправен срещу или пред), на годината беше смълчаното *изправяне на читателя пред* смъртта на бащата – пред ужаса от измислянето ѝ, продиктувано от извънредно близкия досег до фикционалния образ, или пред преповторното ѝ преживяване в ранните първични спомени. Като една Шехерезада разказвачът в „Градинарят и смъртта“ от Георги Господинов в опита си да отлага чрез разказване на други истории не успя да притъпи въобразената болка от усещането за загуба на живия баща.

ФРАНЧЕСКА ЗЕМЯРСКА, преподавател, СУ „Св. Климент Охридски“

И тази година събитието е преди всичко книга. В моята лична класация това са две книги: „Градинарят и смъртта“ на Георги Господинов и появата на български на „Кога престанахме да разбираме света“ (прев. Захари Омайников) на Бенхамин Лабатут. Общото помежду им е създаването на разказ за онова, което е непредставимо – личната загуба на

близкия човек и онези повратни точки в науката, които преобръщат света на всички. И в двата случая фикционализирането на историята, апофеничната структура между събития, които нямат нищо общо – пробиването на земята от първите кокичета и смъртта на бащата, съобщаването на дърветата и розите, че стопанинът си е отишъл и раждането на нови плодове от градината, свързването на историите на реални личности, които никога не са срещали и въобразяването на събитията, които водят до повратните моменти в техните мисловни хоризонти – създават един фикционален свят, в който читателят потъва и преосмисля реалния свят, получава утеха и смисъл там, където няма такъв. Тези две книги първо ще открият други читатели, за които мисля ще се превърнат в събитие за 2025-а, 2035-а, а защо не и 2235-а. За антисъбития мога да се сетя също, но благодарение на усилвателите на социалните мрежи те са много, но толкова маловажни, временни, протъркани, че трудно бих им отдала значимо място в обществения дебат.

БИЛЯНА КУРТАШЕВА, доцент в НБУ, литературовед

Краят на българското отсъствие – това е голямото събитие на 2024 г. Под това разбирам значително нарасналия интерес към българската литература извън границите ни. Видимо се разшири кръгът на превежданите автори във Франция, Великобритания, Италия, Швеция, като между тях има включително дебютиращи. Ако допреди десетина години изброявахме какво нямаме, сега можем спокойно да кажем какво вече имаме: действащи трайни програми за гостуване на преводачи, писатели, литературни журналисти (Къщата за литература и превод, подпомогната от Софийска община; фондация „Елизабет Костова“); награда за превод от български (лит. клуб „Перото“); фестивалите със сериозно международно участие и съвместни събития на български и чуждестранни автори (Софийски международен литературен фестивал, „Литературни срещи“ / фондация „Прочети София“, литературната програма на „Аполония“), работи Литературна агенция „София“, фокусирана върху преводна реализация на български автори (а не върху внос на чужди права), фонд „Култура“ и неговата (не перфектна, но така нужна) подкрепа на издателски проекти за българска литература в превод. И не на последно място – устояването на „Литературен вестник“ през всички дефицити и превратности. Така, не щеш ли, България започна да става равноправна и желана спирка в маршрутите на Световната държава на литературата за писатели, издатели, литературни агенти. Именно през 2024 г. берем плодовете на дълго натрупване, на серия от общностни и индивидуални усилия и защото те получиха внезапно щастливо ускорение и фокусиране от „българския“ „Букър“ миналата година. Останалото е – мир и добра литература, да се надяваме. Пак свързани с дълги натрупвания от различен порядък бяха Международната конференция и фестивал за европейска солидарност „Стени“, както и 30-годишнината на Департамент „Нова българистика“, НБУ, отбелязана с конференцията „Новата българистика и новата литература“.

Илюстрация: Пинтерест

Антисъбития на годината според АВ

Реакцията на СБП по повод „Оръжията и човекът“

СБП поиска изгонването на режисьора Джон Малкович от България. Казивният съюз окачестви комедията „Оръжията и човекът“ на Бърнарду Шоу, писана преди повече от 100 години и разчитаща да буди смях чрез позоваването на стереотипи, при това не само по отношение на българите, като антибългарска. И макар че антивоенният патос на комедията е очевидният ѝ лайтмотив, СБП в декларацията си отбеляза: „Ние, българските писатели, сме наясно, че изборът точно на тази пиеса от пълното драматургично творчество на Б. Шоу не е случаен. Това е открита инсинуация срещу страната и народа ни, зъл цинизъм и гавра с хилядите жертви, паднали по фронтовете за свободата и съединението на родината“. Така освен че демонстрира своя пещерен национализъм, българвайки отново за отродители и соросоуди, казивните писатели показаха, че не знаят нещо, което децата още в училище свикват да разбират: между фикция и реалност няма знак за равенство, а чистият хумор е далеч от всяко анти, включително провидяната антибългарщина.

Конкурсът „Роман на годината“ на Национален дарителски фонд „13 века България“

И сред журито, и сред авторите след провалено „първо издание“ на конкурса през пролетта имаше обвинени, имаше и поели вина, само организаторите от Фонда не обелиха дума за своята, а си измиха ръцете с участниците. Тогава не обясниха защо държаха журито в анонимност, не поеа своята част от отговорността при раздаването на декларациите за конфликт на интереси, и най-сетне – нямаха волята да обявят нулева година на конкурса след шумния скандал, както беше най-редно. Никой от Фонда не застана с името и лицето си, за да изкаже някаква позиция, пък била тя и оправдателна. Когато липсва професионализъм, трябва поне да бъде проявена доблест – и лична, и институционална. И дори успешното провеждане на „второто издание“ на конкурса през есента не може да заличи щетите от организационния провал.

Книгата на Марин Георгиев „Заговорът на мъртвите“

Тази книга се появи през есента на 2024-та с претенцията да каже истината за отношенията на нейния автор и дългогодишен директор „Литературен форум“ Марин Георгиев с починали писатели и интелектуалци. Заглавието „Заговорът на мъртвите“ се оказва едновременно точно и подвеждащо. Защото Георгиев наистина представя своите свидетелства като „заговор“, доколкото мъртвите най-сетне проговарят (чрез пре-предадени от него думи!) за множество неща. От друга страна, истинският организатор на „заговора на мъртвите“ е един жив автор (да се множат годините му!), който се опитва да дирижира тяхното слово според снизената си мяра за морал и истина. Така се оказва, че някои от „мъртвите“ са въввлечени в заговор срещу самите себе си, доколкото произволните свидетелства на мемоариста ги (само) разобличават. Понякога под прицела на произвола попадат и живи персони, нещо като неизбежни „косвени жертви“ във войната на паметта. Редица пасажки в книгата напомнят за действията на каспин, който свободно оперира с интимни тайни, около които витаят слухове, маскирани като мнения на хора.

М. Георгиев е толкова страстен търсач на белези и петънца по публичните образи на писатели и интелектуалци, толкова „неумолим“, че изобщо не си задава важни въпроси като тези: *Какво значение има едно или друго битово свидетелство за литературата? Могат ли изречените устно „на четири очи“ думи да бъдат подкрепени от друг източник? Дали логичната субективна преценка за една личност не е проекция на собствената обективна непълноценност на автора?* Това са въпроси, останали в друга професионална и морална вселена.

хващаха в капан и оставаха в него за цял живот. Не искам да подхващам въпроса дали Хърб беше хомосексуален или не, защото самото определение няма особено значение за мен. Мисля, че по-скоро беше, но може и да не е бил. (Дори предвид това, което се случи по-късно, все пак мисля така.) Той не е загадка, която може да се реши толкова лесно.

Другият работник, който скубеше пуйките заедно с Ирен, беше Хенри Стрийтс, наш съсед. Той не се отличавахе с нищо, освен с това, че беше на осемдесет и шест години и както се изразяваше, все още беше работлив като дявол. Носеше уиски в термоса си и пиеше от него от време на време през деня. Хенри беше този, който ми беше казал, че фермата търси работник, който да изкормва пуйките. Бяхме в кухнята вкъщи и баща ми веднага му беше отговорил:

– Това не е за нея. Тя има две леви ръце. Хенри беше отвърнал, че само се шегувал. Това била все пак мръсна работа.

Но аз бях решена да се опитам. Изпитвах силна нужда да бъда добра в такава работа. Бях почти като възрастен човек, който се срамува, че така и не се е научил да чете. Така дълбоко преживях слабостта си във физическата работа. За всеки, когото познавах, работата означаваше неща, в които мен не ме биваше, а работата беше източник на гордост, критерият, по който хората се сравняваха. (Излишно е да казвам, че нещата, в които аз бяха добра, като домашните и тествовите в училище, се гледаха с недоверие или пък открито пренебрежение.) Затова беше изненада, а и победа, че не ме уволниха и че можех да скубя пуйки с едно темпо, което не беше унижително. Не знам дали тогава осъзнавах до каква степен това е заслуга на Хърб. От време на време той пускаше по някое „Браво“ или ме потупваше по кръста и казваше:

– Ставаш добра в изкормването. Далеч ще стигнеш в живота – и когато усещаш милия му бърз допир през дебелата си пуловер и окървавената престилка, която носех, чувстваш как лицето ми светва и исках да се облегна на него, докато той стоеше зад мен. Исках да отпусна глава върху широкото му меко рамо. Когато вечер заспивах, легнала на една страна, търках бузата си във възглавницата и си представях, че това е рамото на Хърб.

Интересно ми беше как говори с Гладис, как гледа към нея, дали изобщо я забелязва. Този интерес не беше ревност. Мисля, че исках нещо да се случи между двамата им. Тръпнех в очакване, както и Лили и Марджъри. Всички искахме да видим някаква искра на сексуалност в него, да я чуем в гласа му не защото мислехме, че така ще заприлича на всеки друг мъж, а точно защото знаехме, че при него тя ще изглежда напълно различно. Той беше по-мил и по-търпелив от повечето жени, но и толкова сериозен и дистанциран, в някои отношения, колкото всеки мъж. Искахме да видим какво може да го докосне.

Ако Гладис имаше някакви желания, то със сигурност не ги показваше. С жени като нея никога не мога да преценя дали наистина са толкова сиви и скучни, колкото изглеждат, дали наистина не търсят нищо освен възможности да се раздразнят и да гледат надменно, или пък дълбоко в тях бушуват мрачен плам и потиснати страсти. Марджъри и Лили говореха често за брака. Нямаха много какво хубаво да кажат за него, макар да вярваха, че това е състояние, извън което никой няма право да остава. Един път Марджъри каза, че скоро след сватбата си отишла в колибата на двора с намерението да изпие зелената боя, в която имало арсеник.

– Щях да го направя – каза тя. – Но точно тогава мина камионът с продуктите и трябваше да отида да напазарувам. Тогава още живеяхме във фермата. Мъжът ѝ бил жесток с нея по онова време, но по-късно претърпял инцидент – обърнал се с трактора и така лошо се наранил, че останал инвалид за цял живот. Преместили се в града и сега Марджъри беше шефката.

– Нещо се намуси оная вечер и каза, че не иска да си изяде вечерята. Хванах го за китката и той веднага се стресна, че ще му извия ръката. Виждаше, че бих го направила. И аз викам „Не искаш, така ли?“, а той – „Не, не, ще си я изям.“ Говореха за баща си. Бил мъж от старата школа. В колибата в двора (не онази със зелената боя, а друга, по-ранна) висяло едно въже на примка и когато го ядосвали, той ги подреждал там и ги заплашвал, че ще ги обеси. Лили, която беше по-малката от двете, треперела от страх и падала на земята. Същият този баща омъжил Марджъри за свой

Сезонът на пуйките

стар приятел, когато тя била едва на шестнайсет. Това бил съпругът, който я докарал до зелената боя. Баща им го направил, защото искал да е сигурен, че тя няма да си докара някоя беля.

– Буйна кръв – каза Лили.

Бях ужасена и попитах:

– Защо не избяга?

– Думата му беше закон – каза Марджъри.

Двете казваха, че това бил проблемът с децата днес – искали те да водят парада. Думата на бащата трябва да е закон. Те възпитавали строго собствените си деца и засега нито едно нямало проблем. Когато синът на Марджъри се напикавал, тя го заплашила да му отреже оная работа с каспания нож. Това го излекувало.

Казваха, че деветдесет процента от момичетата днес пиели, псували и даже не се срамували от това. Те двете нямаха дъщери, но ако имали и ги хванели да правят нещо толкова, щели да ги спукат от бой. Казваха, че Ирен ходела на мачовете по хоккей с един клин, в който била направила цепка, и нямала нищо отгору – за удобство в преспите след това. Отвратително.

Понякога ми се искаше да им кажа, че виждам някои празноти в логиката им. Самите Марджъри и Лили пиеха и псуваха, а и какво толкова хубаво има в силната воля на баща, който ще те обрече на цял живот нещастие? (Това, което не виждах, беше, че Марджъри и Лили не бяха изобщо нещастни, а и не можеха да бъдат – заради чувството си за важност и гордостта си.) По онова време се ядосвах на липсата на логика в думите на повечето възрастни, на това колко категорично държах на твърденията си независимо от всички доказателства, които можеха да ги оборят. Как можеше ръцете на тези жени да са толкова умели, толкова нежни и сръчни (защото знаех, че те биха вършели много други работи също така добре, както и изкормването – биха били добри в правенето на юргани, в кърпенето, в боядисването, в сагането на тапети, в месенето на тесто, в градинарството), а мисленето им да е толкова небрежно, промаво, влудяващо?

Лили казваше, че никога не би позволила на съпруга си да я доближи, когато е пил. Марджъри пък казваше, че след един случай, когато едва не умряла от кръвоизлив, изобщо не позволява на мъжа си да я доближи. Лили бързо отвърщаше, че нейният се опитва само когато е пил. Виждах, че е въпрос за чест да не позволяваш на съпруга си да те доближи, но така и не можех да си представя, че „да ме доближи“, означава „да правим секс“. Мислята някой да има такива желания към Марджъри и Лили ми изглеждаше гротескна. Двете имаха лоши зъби, стомасите им бяха увиснали, лицата им бяха сиви и покрити с пъпки. Предпочетох да приема думата „доближи“ в буквалното ѝ значение.

Двете седмици преди Коледа бяха трескав период във фермата за пуйки. Започнах да ходя по-често – преди училище за по час, след часовете и през уикендите. Сутрин, докато вървях към работата, уличните лампи все още светеха и сутрешните звезди блещукаха. Виждах фермата за пуйки на ръба на едно бяло поле и зад нея – ред борови дървета. И винаги, независимо колко беше студено и неподвижно всичко, дърветата издигаха клоните си, дишаха, изпъваха се. Изглежда странно, че на път към фермата за пуйки, където щях да изкормвам птици в продължение на час, изпитвах толкова чувство на обещание и същевременно на някаква абсолютна, непроницаема вселенска мистерия. Ала беше точно така. Това беше свързано отчасти с Хърб, а и със самото време, с поредицата от студени ясни сутрини. Истината е, че тогава не беше трудно да постигна тези особени състояния. От време на време имах

такива моменти, но не знаех как бяха свързани с каквото и да е от истинския живот.

Една сутрин във фермата за пуйки се появи нов работник, който да изкормва. Беше момче на осемнайсет или деветнайсет, непознат на име Браян. Изглежда, беше роднина или поне приятел на Хърб Абът, защото беше отседнал при него. Работел на лодка миналото лято. Каза, че му било писнало и си тръгнал.

На работа говорехме грубо и свободно, но когато Браян ни каза, че си е тръгнал от лодката, използва един израз, който днес е обичаен, но тогава не беше. Звучеше не толкова небрежно, колкото дръзко – смесваше обиди с провокация. Може би цялостният му стил създаваше това впечатление. Той изглеждаше добре – карамелена коса, яркосини очи, румена кожа, стройно тяло. Имаше онзи тип красота, която никой не би отрекъл дори за миг. Но едно неумолимо желание доколко го беше обзело, че не можеше да се сдържи и всичките му преимущества се превръщаха в пародия. Устата му изглеждаше някак влажна и леко отворена през повечето време, очите му бяха полуотворени, изражението му беше похотливо, а движенията му – лениви, пресилени, подканващи. Може би ако го сложеха на сцена с микрофон и китара, където да вие, да пъшка, да се гъне и да вълнува публиката, щеше за изглеждат като истинска звезда. Но сега изглеждаше просто като някой, който не може да спре да хълца – толкова монотонно и безсмислено беше неуморното му либидо. Ако беше малко по-обран, на Марджъри и Лили може би щеше да им е приятно. Може би дори щяха да играят играта му, да му казват престорено да си затвори мръсната уста и да си държи гадните ръце далеч от тях. Сега обаче казваха, че не могат да го понасят и бяха искрени. Веднъж Марджъри вдигна ножа за изкормване.

– Стой далече – каза му тя. – От мен, от сестра ми и от детето.

Не му каза да стои далеч от Гладис, защото Гладис невинно беше наоколо, а и защото Марджъри не изпитваше желание да я защитава. Но Браян особено обичаше да кача именно Гладис. Тя хвърляше ножа си, отиваше в банята и се заключваше вътре за десет минути, след което излизаше с каменно лице. Вече не казваше, че ѝ е лошо и не си тръгваше, както правеше по-рано. Според Марджъри на Морган му беше писнало тя да се скатава и вече не го позволявал.

А самата Гладис веднъж ми каза:

– Не мога да понасям такива неща. Не мога да понасям хората да говорят за такива неща, не понасям такива... жестове. Повдига ми се.

Вярвах ѝ. Цялата пребледняваше. Но в такъв случай защо не се оплачеше на Морган? Може би отношенията им бяха твърде напрегнати, може би тя се срамуваше да опише или да повтори такива неща? Но защо никой от нас не се оплака – ако не на Морган, то поне на Хърб? Не ми е минавало и през ума. Браян беше просто още нещо, с което да свикнеш, като смразяващия студ и миризмата на кръв и изпражнения. В случаите, когато Марджъри и Лили заплашваха Браян, че ще се оплачат от него, беше за мързела му.

Той не изкормваше добре. Казваше, че ръцете му били твърде големи. Затова Хърб му смени работата. Караше го за мете и да чисти, да прави пакети с вътрешностите, да помага с товаренето на камиона. Това означаваше, че не трябва да е на определено място в определен момент и затова през повечето време не вършеше нищо. Започваше да мете, спираше по средата, започваше да чисти масите с парцал, зарязваше и това, запалваше цигара, облягаше се на плота и започваше да ни гразни, докато Хърб не го извикаше да товарят камиона. Хърб беше много зает вече и през голяма част от времето разнасяше доставки,

Снимка: Пинтерест

така че е възможно да не е знаел степената, в която Браян безделничеше.

– Знам защо Хърб не те уволнява – казваше Марджъри.

– Предполагам, че не иска да висш у тях и да му смучеш парите, като нямаш къде да идеш.

– Имам къде да ида – отговаряше Браян.

– Затваряй си мръсната човка – казваше Марджъри. – Жал ми е за Хърб. Така да го муфтят.

В последния учебен ден преди Коледа ни пушнаха по-рано следобед. От училище се прибрах вкъщи, преоблякох се и отидох на работа към три. Никой не работеше. Всички бяха в помещението за изкормване, където Морган въртеше сатъра над масата и крещеше. Не можех да разбера какво се случва и реших, че някой е направил ужасна грешка на работа. Може би аз бях объркала нещо. После видях Браян от другата страна на масата. Беше намръщен и сърдит и беше отстъпил назад. Похотливостта не беше изчезнала напълно от лицето му, но беше поутихнала и беше вече примесена с един ялов гняв и малко страх. Ето, помислих си, най-накрая ще уволнят Браян за това, че е мързелив и несериозен. Продължих да си мисля, че това е причината за скандала дори след като чух Морган да казва „перверзник“, „мръсен“ и „маниак“. Марджъри, Лили и дори обичайно непочтителната Ирен бяха забили поглед в земята с едни невинни изражения, като деца, на чийто стученик му четат особено гневно конско. Само старият Хенри продължаваше да се усмивка, макар и внимателно. Гладис я нямаше. Хърб стоеше по-близо до Морган от всички останали. Той не се намесваше, но държеше сатъра под око. Морги плачеше шумно, въпреки че за него май нямаше непосредствена заплаха.

Морган крещеше на Браян да се маха.

– И не само от фермата, а от града! Сериозен съм! И не чакай до утре, ако искаш да си тръгнеш цял от тук! Махай се! – изкрещя той и замахна драматично със сатъра към вратата.

Браян тръгна натам, но – нарочно или не – фрѝзна задните си части по един нахакан, шегаджийски начин. Това накара Морган да извика като звяр и да тръгне към Браян, завъртайки театрално сатъра над себе си. Браян побягна, Морган го последва, а Ирен извика и стисна стомача си. Морган така или иначе беше твърде дебел, за да тича дълго, а и не можеше да хвърли сатъра надалече. Хърб ги гледаше от вратата. След малко Морган се върна и хвърли сатъра обратно на масата.

– Обратно на работа! Стига сте зяпали! Не ви плащам да седите и да се блещите! Има ли нещо? – каза той, гледайки Ирен.

– Нищо – отвърна меко тя.

– Ако има нещо, марш навън!

– Няма нищо.

– Добре тогава!

Върнахме се към работа. Хърб си свали оцпаната с кръв престилка и си сложи якето, след което излезе, вероятно за да провери дали Браян се е качил на вечерния автобус. Не каза и дума. Морган и синът му излязоха на двора, а Ирен и Хенри се върнаха в съседната постройка, където скубеха птиците, и покриха целия под с перата, които Браян трябваше да вземе.

– Къде е Гладис? – попитах меко.

– Възстановява се – каза Марджъри.

Тя също говореше по-тихо от обичайно. „Възстановява се“ не беше от обичайния им речник с Лили. Това беше дума, която да използват подирателно по адрес на Гладис.

Те не искаха да говорят за това, което се беше случило.

Страх ги беше, че Морган може да влезе, да ги хване и да ги уволни. Въпреки че бяха добри работници, се страхуваха от това. А и не бяха видели нищо. За което сигурно доста ги беше яд. Всичко, което успях да разбера, беше, че Браян беше направил или пък показал нещо на Гладис, докато излизала от банята, и тя почнала истерично да крещи.

Сега сигурно, казваха Марджъри и Лили, тя пак ще се залежи заради този нервен срив. А той ще се разкара от града. Прав им път, казваха, и на двамата.

Все още пазя една снимка на екипа от фермата за пуйки, която заснехме една Бъдни вечер. Направихме я с един фотоапарат, който някой си беше позволил за Коледа. Мисля, че беше на Ирен. Но Хърб трябва да е снимал. Той беше единственият, на когото можехме да се доверим да работи с някаква нова технология, а този тип фотоапарати бяха все още сравнително нови по онова време. Снимката е заснета около десет вечерта на Бъдни вечер, след като Хърб и Морги се бяха върнали от последната доставка, а ние бяхме измили масата, бяхме измили циментовия под и го бяхме минали с парцал. Бяхме сваляли кървавите си престилки и дебелите си пуловери и бяхме влезли в малката стая, която наричахме кухня – в нея имаше маса и отоплителна печка. На снимката сме облечени с работните си грехи – ризи и гащеризони. Мъжете носят шапки, а жените сме завързали шалчета около главите си, както се носеше през войната. Аз изглеждам набита, весела и добродушна, каквато не помня да съм била, нито пък да съм се опитвала да бъда. Изглеждам на много повече от четиринайсет години. Ирен е единствената, която си е сваляла шалчето и е пунала свободно дъгата си червена коса. Гледа с един мек, приканващ, прелъстителен поглед, който отива на репутацията ѝ, но каквато аз не помня да е имала. Да, фотоапаратът трябва да е бил нейн – тя позира повече от всички останали. Марджъри и Лили в свой стил

Снимка: Пинтерест

се усмиват, но усмивките им са кисели, някак гръзки. Така, както са им прибрани косите и са се притиснали една в друга, те приличат на две силни, весели и буини работнички. Шалчетата им изглеждат не на място – шапки биха им отивали повече. Хенри е в добро настроение, доволен е, че е част от работната ръка, усмивва се широко и изглежда около двайсет години по-млад, отколкото е. Там е и Морги с гузното си изражение, който приема недоверчиво изобилието на вечерта, както и Морган, цял пламнал, с изражение на доволен шеф. Тъкмо е дал на всеки от нас по една пуйка подарък. На тези пуйки им липсва по някой крак или крило, всяка има някаква деформация и не може да се продаде на пълна цена. Но Морган упорито настоява, че често най-доброто месо е точно от тези пуйки и ни показва, че той самият си взема една такава за вкъщи. Всички държим големи плътни порцеланови чаши. В тях има не обичайния чай, а ръжено уиски. Морган и Хенри са почнали да пият още преди нас. Марджъри и Лили казват, че искат малко и че ще пийнат само защото е Бъдни вечер и са абсолютно скапани. Ирен казва, че също е скапана, но това не значи, че иска малко. Хърб ѝ е сипал доста щедро, а въпреки че на Марджъри и Лили, които не протестират. На мен и Морги ни сипва заедно – изключително малко и разредено с кока-кола. Това е първият път, когато пия алкохол, и по тази причина дълги години ще вярвам, че ръжено уиски и кола е стандартна комбинация и винаги ще си поръчвам именно нея, докато не забележа, че малцина други я пият и че от нея ми става лошо. Опази Бъдни вечер обаче не ми стана лошо. Хърб ми беше сипал твърде малко. Като се изключи леко странният вкус и чувството, че разбивам някаква важна бариера, всъщност пиех кока-кола. Не е нужно Хърб да е на снимката, за да си спомня как изглеждаше. Тоест как изглеждаше по времето, докато работехме във фермата и няколкото пъти, които съм го виждала на улицата. Как изглеждаше всеки път, когато съм го виждала, освен един.

Единственият път, когато не приличаше на себе си, беше, когато Морган крещеше на Браян и после, след като Браян беше побягнал навън. Кое беше всъщност различното у него тогава? Опитах се да запомня, тъй като тогава внимателно изучавах лицето и погледа му. Не беше много различен от обикновено. Лицето му беше някак по-меко, по-тежко и ако трябваше да се опише изражението му, може би то беше на срам. Но от какво да го е срам? От това как се беше държал Браян? За това вече беше малко късно – кога Браян се беше държал другояче? Или го беше срам за Морган, за това колко свиреп и пресилено беше реагирал? Или пък за себе си, защото беше известен с това, че може да спира такъв тип сценки в зародил, а в случая не беше успял? Можеше ли да го е срам, че не се е застъпил за Браян? Очакваше ли това от себе си – да се застъпва за Браян? Това се чуех за всичко това. По-късно, когато вече знаех повече, поне за секса, реших, че Браян и Хърб са били любовници и че Гладис наистина е търсела вниманието на Хърб и именно заради това Браян я беше унижил – със или без съгласието на Хърб. Нима хора като Хърб – достойни, потайни, почтени – не си избират често такива като Браян, не хаят безпомощната си любов по някой глупав, гаден човек, който дори не е и зъл или пък чудовище, а е просто някаква досадна неприятност? Реших, че Хърб, при цялата си нежност и учтивост, ни отмъщаваше – не само на Гладис, а на всички ни – с Браян, и че това, което видях, докато наблюдавах внимателно лицето му, трябва да е било едно диво и ликуващо презрение. Но и неудобство – заради Браян, заради самия себе си, заради Гладис, донякъде заради всички нас. Срам го беше за всички нас – така реших тогава. Още по-късно се отказах от това обяснение. Стигнах до един момент, в който се отказах от всички обяснения на неща, които няма как да знам. Сега ми е достатъчно само да си спомня лицето на Хърб с онова особено изражение, сякаш някой го беше ударил. Да си спомня как Браян се лигави в сянката на достойнството на Хърб, да си спомня

озадачената концентрация, с която гледах Хърб, нуждата ми да го хвана в лъжа, някак да го разоблича, ако ми се отдадеше възможност, след което да се приближа и да остана близо до него. Колко привлекателна, колко прекрасна изглежда мисълта за близост с онзи, който никога няма да ни я даде. Все още усещам притеглянето на такива мъже, обещанието и след това отказа им. Все още искам да знам. Без значение от фактите. Без значение от теориите. Заставам си изпих пиенето, исках да кажа нещо на Хърб. Заставам до него и изчаках за момент, когато той да не слуша или да не говори с никого, а и когато все по-шумният разговор на другите да заглуши това, което исках да му кажа.

– Съжалявам, че приятелят ти трябваше да си тръгне.

– Всичко е наред.

Хърб отговори мило и весело и така отпразна всякаква възможност да говоря отново за живота му. Знаеше какво целя. Сигурно го знаеше от опит, трябва да му се е случвало с много други жени. Знаеше как да се справи с това. Лили си беше сипала малко повече уиски и сега говореше как тя и най-добрата ѝ приятелка (която вече беше починала от проблеми с черния дроб) веднъж се облекли като мъже и влезли в мъжката част на бирарията, където пише „Само за мъже“, защото искали да видят как е. Седнали в един ъгъл, пили бири, очите и ушите им били широко отворени и никой не им обръщал внимание. Скоро обаче се появил проблем.

– Откъде да излезем? Ако се пробвахме да минем през женската част, щяха да се разкрещят, все едно ги колим. А ако минехме пак през мъжката, някой щеше да разпознае, че не ни е там мястото. А през цялото време се наливяхме с бира като бъчви!

– Кое то трябва да правиш, като си малка! – каза Марджъри.

Няколко души дадоха съвети на мен и Морги. Казаха ни да се забавляваме, докато можем. Казаха ни да се пазим от неприятности. Казаха ни, че и те някога са били млади. Хърб каза, че сме добър отбор и сме свършили добра работа, но не искал да задържа толкова късно жените, за да си няма проблеми със съпрузите им. Марджъри и Лили изразиха безразличие към въпросните съпрузи, но Ирен заяви, че тя обича своя и че не било вярно, че тя го е върнала насила от Детройт, за да се оженият, както казвали хората. Хенри каза, че животът е хубав, ако запазиш сили. Морган каза, че пожелава на всички ни най-ускрено весела Коледа. Когато излязохме от фермата, навън валеше сняг. Лили каза, че ѝ прилича на коледна картичка и наистина беше така – снежинките се въртяха около уличните лампи и около светлинките, които хората бяха окачили на вратите си. Морган предложи да закара Хенри и Ирен до домовете им предвид възрастта и бременността и това, че беше Коледа. Морги тръгна да се прибира направо през полето, а Хърб тръгна сам пеша с наведена глава и ръце в джобовете, като се плъзгаше плавно, сякаш беше върху някоя от лодките на езерото. Марджъри и Лили ме хванаха под ръка, като че ли бяхме стари друзарки.

– Хайде да поеем – каза Лили. – Какво да изпеем?

– „Ние, тримата вълхви“? – каза Марджъри. – „Ние, тримите изкормвачки на пуйки“?

– Хайде I'm Dreaming of a White Christmas.

– Защо пък да мечтаеш за бяла Коледа? Та ето ти я! И запяхме.

Превод от английски БОЖИДАР АЛЕКСАНДРОВ

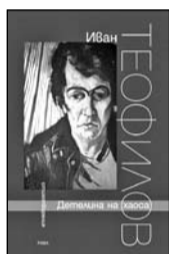

Георги Господинов, „Градинарят и смъртта“, изд. „Жанет 45“, Пловдив, 2024

Някои вече определиха „Градинарят и смъртта“ като най-добрата книга на Георги Господинов досега. Както и като най-личната. Но тя е лична по начина, по който голямата литература превръща личното преживяване в универсален човешки опит, в случая би било съвсем точно да се каже –

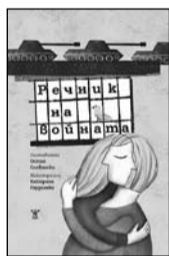
в екзистенциален опит. „Градинарят и смъртта“ е смела книга, защото говори за трудни и тежки теми, за загубата и смъртта, по болезнено оголващ, саморазкриващ начин. Един дневник на боляката, който се вписва в голямата литературна традиция по тази тема, и с която традиция книгата неизбежно влиза в разговор на своите страници – не за да си осигури ерудитска подплата, а за да търси отговори. „Градинарят и смъртта“ е и просветляваща книга – не защото дава лесни утешения, никак даже. А защото намира начин да изкаже непосилния и неизбежен човешки опит с края и така го прави ако не по-разбираем, то поне споделим. И по този начин – може би поносим.

Иван Теофилов, „Детелина на хаоса“, изд. „Рива“, С., 2024

В тази книга Иван Теофилов е събрал нови варианти на свои стихотворения, някои от които са сред най-известните му творби. Появата на сборката отваря цели нови сюжети около поезията на Теофилов – гали става дума за редакции, пренаписване или съвсем нови стихотворения, възниквали от идеята на предходните? Но още по-

интересно е да се наблюдава как посланията на тази поезия преминават през времето. Впечатляваща е прецизността, с която авторът се отнася към всяка дума. „Отношението ми към езика винаги ме е сгръжало нащрек“ е обяснението, което самият поет дава за това преосмисляне на своето творчество. Появата на тази книга е израз на разбирането на един голям поет за отговорността към написаното, към собственото му наследство, към литературата, към паметта.

Остап Сливински, „Речник на войната“, прев. от украински Райна Камберова, изд. „Жанет 45“, Пловдив, 2024

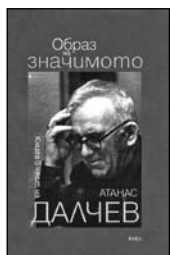
Поетът Остап Сливински започва да съставя тази книга през 2022 г., след началото на войната в Украйна. Тя се състои от истории и монолози на различни хора, записани от Сливински – затова и той подчертава, че е „съставител и слушател на историите“, а освен него речникът има множество съавтори. Но при все това книгата не е сборник с документални фрагменти, тя е литература – и заради начина, по който са стилизирани текстовете в нея, но преди всичко заради разбирането, че именно чрез литературата може да бъде осмислено и изговорено човешкото преживяване с извънредно, граматично събитие, каквото е войната. Фрагментите в книгата показват внезапно промените от нея значени на думите, преобразуването на доскоро ежедневния смисъл в екзистенциален. Неотделна част от книгата представляват илюстрациите на Катерина Гордиенко.

Иван Станков, „На два гласа“, ИК „Хермес“, Пловдив, 2024

Това не е поредният сборник с разкази на Иван Станков, а концептуална цялост, литературноисторически надграждаща знаменитите 22 разказа от „Ако можеха да говорят“ (1936) на Йордан Йовков. Около 90 години след класиката съвременният разказвач предлага само девет разказа, с които така завързва в съдбовен възел

човека и животното, че те винаги забравят своята самостоятелност. Те взаимно са си вход и изход помежду един и същ свят – ту потъват в единия, ту хлътват в другия, разигравайки безкрайните епюди на равностойни диалогични партньори, които почти винаги стигат заедно до абсолютната немота, до смъртта. *Ако можеха да говорят ли? Не, те говорят. На два гласа.*

„Образ на значимото. Книга в чест на Атанас Далчев“, съст. Божидар Кунчев, изд. „Рива“, С., 2024

Несъмнено големият литературен юбилей през тази година беше 120-годишнината на Атанас Далчев. Съставеният от проф. Божидар Кунчев том по този повод блестя с жанровото си богатство от критически статии, писма, спомени и прочее текстове, които не просто отдават почит на големия

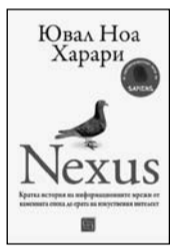
поет и мислител, но и добавят нови шрихи към портрета на литературната му личност. Към известните думи на Константин Гълъбов, Димитър Аврамов, Санте Грачоти, Георги Марков, Светлозар Изгов, Розалия Ликова се вплътат свидетелствата на дъщерите на Далчев, малката „анкета“ на Владимир Свинтила с поета и кореспонденцията на Далчев с преводачката му на руски Мария Петрових... Нов принос към *далчевознанието*.

Виолета Дечева, „Властта на театъра. За пренасочването на националната идентичност“. Поредица „Литературата на НРБ: история и теория“ – Книга 25, Нов български университет, С., 2024

Една театроведска книга рядко стига до челото на коледните книжни класации. Но в случая с монографията на проф. Виолета Дечева няма нищо по-естествено от такъв

факт. Защото това е подчертано *литературна* театрална история – с вкус към сюжетирания изследователски разказ, с внимание към хората, които въплъщават идеи и изграждат сцени, с почти детективско проследяване на преobraженията на „националната идентичност“ го и след 9 септември 1944 г. Струва ни се, че Виолета Дечева прави нещо, характерно за подхода „литературноисторическа реконструкция“, дефиниран от Михаил Неделчев, но приложен от нея върху драматургията и театралната сцена. Това е *театралноисторическа реконструкция*, която няма аналог в днешното българско театрознание.

Ювал Ноа Харари, „Nexus“, прев. от английски Росен Люцканов, изд. „Изток-Запад“, С., 2024

Ако в предишните си произведения Ювал Ноа Харари чертаеше по-ведра картина на бъдещето, тази му книга представя света от утре госта по-граматично. Състезанието с изкуствения интелект – вулшава историкът – е надпревара, в

която човечеството може рязко да изостане и да се окаже в позицията на изобретател на чудовище, което го убива. Затова и този разказ за възможните сценарии е стряскащ и наситен с примери, които показват колко пъти от Античността насам подобни метаморфози са се случвали. Иначе „Nexus“ е написана много достъпно, но и пределно смело, открито и умно, а голямата ерудиция на Харари обяснява световния успех на неговите бестселъри.

Бенхамин Лабатут, „Кога престанаме да разбираме света“, прев. от испански Захари Омайников, изд. „Лабиринт“, С., 2024

Книга за научните открития във физиката и математиката през изминалия век, за големите имена, белязали пътя към знанието, но и реверанс към емоцията, екстаза, въображението, което – оказва се – имат не по-малка роля за научните

прозрения. Книга за тъмната страна, която съпровожда славата, за цената, която трябва да се плати, за жертвите, които трябва да се направят, докато се разгадават тайните за устройството на битието. И най-сетне, книга за изпитанията пред човека по принцип, който уж придобива все по-мощни инструменти, за да овладее механизмите и контрола над света, но си остава все така далечен наблюдател на един свят, който продължава да се изплъзва от разбирането и обясненията.

Джордже Лебович, „Semper Idem“, прев. от сръбски Желю Георгиева, изд. „Унископ“, 2024

Това е роман за детството на автора в Кралство Югославия в навечерието на Втората световна война, хроника, която е част от канона на съвременната сръбска литература – заради темата, но най-вече заради стила на разказване. Лебович се фокусира не само върху

надвисналото „голямото серомоляване“ – развихрил се националсоциализъм и последициите от него, но и прави паралели между лудостта на онова време и

войната, която се разгаря в Югославия през 90-те години на XX век. Авторът губи четиридесет членове на семейството си по време на Холокоста и сам преминава през ада на Аушвиц на 14-годишна възраст. Но самите лагери не са показани в книгата. Надвисналото като сянка зло тегне над текста и създава особено силно впечатление именно чрез отката на Лебович от директно изобразяване на ужаса. Романът е наречен от критика Теофил Панчич „Първият шедьовър в сръбската литература през 21 в.“.

Даниел Келман, „Светлина и сянка“, прев. от немски Жанна Драгостинова, изд. „Колibri“, 2024

Основна фигура на романа е Георг Вилхелм Пабст, един вече почти забравен германски режисьор, който се слави като лъв авангардист в епохата на нямото кино. Най-вероятно една от причините, поради които за него се говори толкова

малко днес, е, че Пабст е правил филми и за нацистите, както и че Високото и Ниското винаги са били близо едно до друго във филмографията му. Подобно на своя герой Пабст, германският писател е обладял изкуството на монтажа, особено видно в първата част на книгата, което действие се развива в Америка. Там Пабст режисира един филм, ограничен от холивудските изисквания, с които е заставен да се съобрази. Филмът му е провал и той се завръща в Европа. Авторът успява да направи разбираемо решението на Пабст да служи на нацистите с повърхностно аполитични филми. Режисьорът е представен по сложен и многопластов начин и читателят по-скоро вижда отдаден на изкуството си човек, който се оказва в капана на националсоциализма и склонява против волята си да създава филми в Третия райх, отколкото някой, възползващ се от възможността да сервилничи пред новата власт в замяна на лични облаги. В същото време Келман поставя редица въпроси: възможно ли е голямо изкуство, одобрено от една диктатура? Може ли човек да се опази чист, ако служи на едно Зло? Книгата е напрегната, с изряден език, добре изградени образи и наситени с драматизъм сцени.

Джорджо Агамбен, „Употребата на телата. Номо Sacre IV.2“, прев. Валентин Калинов, изд. „Критика и хуманизъм“, С., 2024

За познавачите и любителите на живота мисълта тази книга е задължителна. В нея съвременният италиански философ развива своите постановки за употребата на телата като одушевени инструменти:

как да си служим с телата си, как да избираме измежду различните „форми на живот“, как да употребяваме себе си. Агамбен изследва употребата на себе си, стоенето при себе си, практикуването на себе си в различните социални, юридически и политически заложи от Античността до днес. Процесът на конституиране на субекта е видян във възвратното отношение – „себе си“ не е нито субстанция, нито операция, то е самото отношение. Оттук философът разпитува практиките за дела и безделия, за употреба и страдание, за свободен избор и сяла поведя с оглед на възможността за един среден залог, в който извършителят е също и онзи, върху когото се извършва дейността. Да употребяваме себе си е изкуство, чрез което влизаме в серия от отношения.

Филип Ларкин, „Високи прозорци“, прев. от английски Кристина Димитрова и Георги Пашов, изд. „Да“, С., 2024

Филип Ларкин е едно от важните британски имена сред поетите след Втората световна война. Издателство „Да“ представя пред българския читател възможност да се запознае цялостно с поетичното му творчество, като включва избрани стихотворения

от четирите му стихосборки „Северният кораб“ (1945), „По-малко измамените“ (1955), „Сватби по Петдесетница“ (1964), „Високи прозорци“. Кристина Димитрова и Георги Пашов с усет към ритмиката, синтаксиса и звука успяват да предадат на български стила на Ларкин, в който се търсят думи, които да са „нито безпощадни, нито лицемерни“. В тази поезия има „любима моя“, но няма патетика; има усет за кретането на времето, но и отказ да се оправдаваме за пропуснатите възможности със сезонните. Ларкин има куража да назове нещата директно и отрезвяващо, затова чрез стихотворенията му можем да погледнем към собствената си глупост и инат без орнаменти и заобикалки.